

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Štěpán Černý

**Srovnání vlivu francouzské a britské
dekolonizace**

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Jan Váška

Praha 2007

Autor práce: **Štěpán Černý**

Vedoucí práce: **Mgr. Jan Váška**

Oponent práce: **PhDr. Michel Perottino, Ph.D.**

Datum obhajoby: **18.6.2007**

Hodnocení: **výborně**

Bibliografický záznam

ČERNÝ, Štěpán. *Srovnání vlivu francouzské a britské dekolonizace*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2007. 53 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Jan Váška.

Anotace

Tato práce srovnává rozdíly v dekolonizaci francouzské a britské koloniální říše v Africe, a to především na jejím západním pobřeží. Na základě analýzy těchto rozdílů se snaží zjistit, které z aspektů koloniálního společenského řádu se podílejí na dalším vývoji nových osvobozených území. Shrnuje tak, zda a v čem byla koloniální zkušenost determinující pro další rozvoj nezávislých států, a snaží se přispět do širší diskuse o vlivu odpovědnosti kolonialismu za situaci v nových mimoevropských státech. V první části se věnuje politickým a právním okolnostem přechodu moci od kolonizátorů k místním vládcům, a bere v potaz příčiny dekolonizace, diskuse o proměně imperiálního vztahu v metropolích a obecné politické poměry tamtéž, historickou zkušenost s dekolonizací i samotný průběh dekolonizace. V části druhé pak hovoří o ekonomických aspektech dekolonizace, včetně proměn koloniálních ekonomik, a o tom, do jaké míry byla dekolonizující mocnost zodpovědná za nastavení postkoloniální ekonomiky. V závěrečné části pak zjištěné poznatky, které jsou shrnuty do teoretického aparátu, aplikuje na skutečný historický vývoj ve dvou velice dobře srovnatelných koloniích Guinejského zálivu, ve Zlatonosném pobřeží (od nezávislosti r. 1957 Ghana) a v Pobřeží slonoviny. Tato srovnávací případová studie se pokouší určit, jak velký byl vliv zjištěných poznatků, a tím odpovědět na otázku, kterou si klade práce jako celek.

Annotation

This paper aims to compare differences between the way the British and French colonial empires in Africa dissolved themselves, in a process now and then described as decolonization. From this comparison, it tries to define which consequences and circumstances of colonial heritage had their impact on future development of the newly-independent nations on Africa's west coast. Thus, it seeks to conclude if and to what extent was the colonial experience determining for these countries, and to contribute to a broader discussion concerning the responsibility of colonialism. In the first part, it describes the

political and legal issues of decolonization, including the possible causes of decolonization, proposed European transformations of imperial policies, decolonization legacy and the dénouement of decolonization itself. In the second part it comments on the economics of decolonization, both of the empires and of the colonies, and the influence of the European countries in the framing of post-colonial economic policy. In the closing part, it applies the summarized ascertainments on real history of two of the new African nations after their independence, the Gold Coast (independent as Ghana, 1957) and the Côte d'Ivoire (informally as the Ivory Coast). This final comparative single-case study aims to find one of possible solutions to the cardinal question of my paper.

Klíčová slova

Kolonialismus, dekolonizace, britské koloniální impérium, francouzské koloniální impérium, Afrika, Pobřeží slonoviny, Zlatonosné pobřeží, Ghana

Keywords

Colonialism, decolonization, British colonial empire, French colonial empire, Africa, Côte d'Ivoire, Gold Coast, Ghana

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 21. května 2007

Štěpán Černý

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval v první řadě vedoucímu této práce Mgr. Janu Váškovi, nejen za nadchnutí pro studium otázek kolonialismu, ale především za hodnotnou a fundovanou reflexi, kterou mé práci poskytoval, a za čas, který mé práci věnoval. Bez jeho pomoci by tvorba práce byla zřetelně obtížnější, ne-li nemožná. Vedle toho bych rád poděkoval i svým kolegům z bakalářského cyklu za příspěvky do diskuse o formálních a technických náležitostech bakalářských prací obecně. V neposlední řadě pak děkuji své rodině za trpělivost a soustavnou podporu, která mi učinila dokončení této práce mnohem jednodušším.

OBSAH PRÁCE

1	<u>ÚVOD</u>	8
2	<u>ROZBOR LITERATURY</u>	10
3	<u>TERMINOLOGICKÉ, CHRONOLOGICKÉ A TERITORIÁLNÍ VYMEZENÍ</u>	12
4	<u>SROVNÁNÍ PRÁVNÍCH A POLITICKÝCH ASPEKTŮ DEKOLONIZACE</u>	14
4.1	VÝCHOZÍ BOD: POLITICKÉ PŘÍČINY DEKOLONIZACE, SITUACE V AFRICKÝCH KOLONIÍCH ROKU 1944/5	14
4.2	ROZDÍLY V PŘÍSTUPU K DEKOLONIZACI PO ROCE 1945	19
4.2.1	HISTORICKÁ ZKUŠENOST S DEKOLONIZACÍ	19
4.2.2	PROMĚNY KOLONIÁLNÍHO USPOŘÁDÁNÍ	21
4.2.3	ROLE DOMÁCÍHO POLITICKÉHO PROSTŘEDÍ	27
4.3	VLIV POSTKOLONIÁLNÍCH POLITICKÝCH A KULTURNÍCH ORGANIZACÍ	28
5	<u>SROVNÁNÍ EKONOMICKÝCH ASPEKTŮ DEKOLONIZACE</u>	31
5.1	TEORETICKÁ VÝCHODISKA UVAŽOVÁNÍ O KOLONIÁLNÍ EKONOMICE A JEJÍM Vlivu	31
5.2	VÝZNAM KOLONIÍ PRO EKONOMIKY MATEŘSKÝCH ZEMÍ	32
5.3	EKONOMICKÉ PŘÍČINY DEKOLONIZACE A PROČ SE KOLONIE NEVYPLATILY	36
5.4	SPECIFIKA KOLONIÁLNÍCH EKONOMIK A JEJICH DŮSLEDKY	37
6	<u>FORMULACE EMPIRICKÝCH ZOBECNĚNÍ</u>	41
6.1	POLITICKÉ	41
6.2	EKONOMICKÉ	42
7	<u>PŘÍPADOVÁ STUDIE: SROVNÁNÍ VÝVOJE GHANY A POBŘEŽÍ SLONOVINY PO VYHLÁŠENÍ NEZÁVISLOSTI</u>	43
7.1	PROČ PŘÁVĚ GHANA A POBŘEŽÍ SLONOVINY? SHODNÉ RYSY	43
7.2	SROVNÁNÍ VÝVOJE OD VYHLÁŠENÍ NEZÁVISLOSTI: POBŘEŽÍ SLONOVINY A GHANA	44
8	<u>ZÁVĚR</u>	49
9	<u>POUŽITÁ LITERATURA</u>	51
9.1	OBECNÉ HISTORICKÉ PUBLIKACE	51
9.2	MONOGRAFIE	51
9.3	ČLÁNKY	51
10	<u>SUMMARY</u>	53

1 Úvod

Vedle studené války je dekolonizace nejvýraznějším fenoménem politických, hospodářských a společenských dějin 2. poloviny 20. století. Z lůna někdejších koloniálních říší se postupně vydělovaly nové státy (především v Africe a Asii), které nastoupily cestu nezávislosti a zároveň hledání nové společenské identity. Otázkou, kterou si tato práce bude klást, je, zda úspěch, nebo neúspěch v tomto hledání byl v souvislosti s tím, jakou povahu měla v té které zemi koloniální správa, jakým způsobem proběhla dekolonizace, nebo jakou roli v dalším vývoji hrají postkoloniální politické a ekonomické organizace. Nejvýznamnější a pro fenomén kolonialismu symbolickou pak byly koloniální říše francouzská a britská. Obě dvě spolu soupeřily v primátu obyvatelstva a obsazené plochy glóbu, zároveň se obě dvě výrazně lišily nejen ve formách koloniální administrace, ale i v postupech, jaké zvolily pro přechod svých území k nezávislosti. Pro studium vlivu dekolonizačního procesu jsem se tudíž rozhodl oba dva systémy srovnat. Abych dodržel rozsah, předpokládaný pro bakalářskou práci, omezil jsem své bádání na dekolonizaci Afriky, která se z důvodů, které popíšu níže, dá srovnat nejlépe.

Cílem této bakalářské práce bude ověřit, jaký měla koloniální a dekolonizační zkušenost afrických zemí vliv na pozdější vývoj těchto území. Argumentace si bude všímat dvou klíčových tematických rovin koloniální zkušenosti, a sice politicko-právních systémů a ekonomických vazeb, které jsou pro studium této problematiky neoddělitelné. Na základě studia ekonomických, právních a politických poměrů, které v koloniích panovaly před vyhlášením nezávislosti, na základě samotného průběhu a hlavních charakteristických rysů dekolonizace a na základě komparace postkoloniálních svazků (politických i ekonomických) se pokusím vystopovat důvody, které zapříčinily ten který následný vývoj v nových nezávislých oblastech. Zjištěné domněnky pak syntetizuji do teoretického aparátu, který bude v závěrečné části konfrontován s případovými studiemi vývoje jednotlivých zemí, a sice Ghany a Pobřeží slonoviny. Tato konfrontace přispěje k diskusi o souvislosti koloniální zkušenosti s dalším vývojem a ukáže na případné rozdíly, zároveň má tato studii neskromnou ambici sloužit jako příspěvek do diskuse, zda byl dekolonizační proces obou mocností plánovaným, nebo v podstatě samovolným historickým fenoménem.

První část se zaměří na porovnání politického a právního rámce koloniální otázky: spolu s postihnutím nejviditelnějších rozdílů v metodách koloniální správy obou zemí popíšu

debatu, která ve vnitropolitickém prostředí metropolitních zemí předcházela samotnému dekolonizačnímu procesu, a pokusím se vystihnout, proč se některé představy o dalším vývoji mateřských zemí a kolonií uplatnily a jiné ne. Vedle toho se dotknu i následných politických a kulturních organizací, které měly v představách svých tvůrců udržovat svazky s bývalými koloniemi a metropolí. Ve druhé části srovnám ekonomické vztahy, které panovaly v mezinárodním koloniálním obchodě, fungování koloniální ekonomiky ve sledovaném období a příčiny jejího rozpadu, a konečně i povahu postkoloniální ekonomiky. Třetí kapitola se bude konečně snažit na základě srovnání historického vývoje Ghany a Pobřeží slonoviny odpovědět na klíčovou otázku o existenci, nebo absenci souvislosti mezi koloniální zkušeností a následným historickým vývojem.

2 Rozbor literatury

Česky psaná literatura, která se věnuje koloniální otázce a vlivu kolonialismu, je logicky omezena čtyřiceti lety marxistické interpretace kolonialismu jako nejvyššího stádia imperialismu, která částečně znehodnocuje velkou část české produkce let 1948-89, dále i patrně neexistencí českých kolonií, která neposkytovala takové impulsy pro studium kolonialismu a jeho vlivů. Jediným dílem z této doby v českém kontextu, které se dá použít, tak zůstává práce Alexandra Orta,¹ nicméně i tato kniha obsahuje značnou ideologickou zabarvenost. Z děl z let 1948-89 věnovaných říši britské, které jsem měl možnost prostudovat, se podle mého názoru vycházet nedá. Porevoluční literatura je o něco bohatší. Nezbytná pro studium kolonialismu je přehledová studie Vladimíra Nálevky „Čas soumraku“² z roku 2004, která shrnuje podstatné rysy dekolonizace a její hlavní příčiny, tématu práce se bohužel věnuje jen okrajově. Pro závěrečnou případovou studii se krom toho ukázala užitečnou i monografie „Ghana“ z pera afrikanisty a někdejšího českého velvyslance v západní Africe Vladimíra Klímy.³

Literatura zahraniční, která se věnuje tématu práce, je notně bohatší. Z Prahy je sice dostupná je její menší část, i ta však poskytuje dobrý přehled o sledované problematice. Základem pro studium kolonialismu v Africe jsou dva sborníky: Pencrosův „European Imperialism and the Partition of Africa“⁴ a monumentální série Colonialism in Africa 1870-1960, kterou sestavili Lewis Gann a Peter Duignan. Ač se tato série věnuje všem koloniálním říším v celé Africe, svým obsáhlým záběrem poskytuje dostatek materiálu ke zpracování. Pro tuto práci jsem čerpal především z druhého a pátého svazku, „The History and Politics of Colonialism, 1914-1960“ a „The Economics of Colonialism“⁵. Tematicky omezená na britské území je důležitá práce Denise Judda „Impérium“⁶, kolonialismus ale hodnotí daleko kritičtěji, než by mu podle názoru ostatních autorů příslušelo. Trilogie Jana Morrise „Heaven's command“, „Pax Britannica“ a „Farewell the trumpets“⁷ je rovněž uceleným a podnětným vhledem do mentality britského impéria, bohužel svým slohem a absencí odkazů

---

¹ ORT, A.: *Francouzská koloniální politika po 2. světové válce*, Praha: Academia, 1968.

² NÁLEVKA, V.: *Čas soumraku: rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*, Praha: Triton, 2004

³ KLÍMA, V.: *Ghana*, Praha: Libri, 2003.

⁴ PENCROSE, J. (ed.): *European Imperialism and the Partition of Africa*, London: F. Cass, 1975.

⁵ GANN, L.H., DUIGNAN, P. (eds.): *Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 2, The History and Politics of Colonialism 1914-1960*, Cambridge: University Press, 1970. *Vol. 4, The Economics of Colonialism*, Cambridge: University Press, 1975.

⁶ JUDD, D.: *Impérium*, Praha: BB art, 1999.

⁷ MORRIS, J.: *Heaven's Command*; *idem: Pax Britannica*; *idem: Farewell the Trumpets*; vše London: Faber and Faber, 1998.

na prameny nebo literaturu nespadá do kategorie vědecké práce. Přehledným popisem vývoje kolonialismu a dekolonizace ve francouzském prostředí je Miègova „Expansion européenne et décolonisation de 1870 à nos jours“⁸. Ekonomiku francouzské koloniální říše v souvislosti s dekolonizací pak dobře popisuje Jacques Marseille ve své disertační práci „Empire colonial et capitalisme français: histoire d'un divorce“⁹ z roku 1989. Raoul Girardet připojuje hodnotné postřehy o vývoji smýšlení o francouzském impériu ve své „L'idée coloniale en France: De 1871 à 1962“¹⁰.

Tématu mé práce se konečně věnuje i celá řada odborných článků. Za nejužitečnější bych považoval komparativní studii britské a francouzské dekolonizace od Tonyho Smithe¹¹, analýzu ekonomických vztahů francouzského impéria od Edwarda Fitzgeralda¹², vhléd do problematiky vlivu britských ekonomických elit na koloniální politiku z pera Nicolase Whita¹³ a Golbergova studie o tvorbě politických elit v západní Africe¹⁴. Pro uzavírající kapitolu, která bude sestávat ze srovnávací případové studie, jsem použil dobový článek Jeana Due¹⁵ a s odstupem psanou reflexi Francise Teala¹⁶. Výčet článků, ze kterých by se dalo čerpat, by se samozřejmě mohl rozšířit, nicméně, omezen tématem a předpokládaným rozsahem práce, zúžil jsem jej na výše zmíněné. Ostatní díla a svazky, které jsou uvedeny v seznamu literatury, jsem při práci použil k doplnění celkového obrazu, který poskytují díla ostatních autorů, a jako ověření, nakolik je tento obraz vyvážený a důvěryhodný.

---

⁸ MIEGE, J.-L.: *Expansion européenne et décolonisation de 1870 à nos jours*, Paris: PUF, 1986.

⁹ MARSEILLE, J.: *Empire colonial et capitalisme français: histoire d'un divorce*, Paris: Seuil, 1989.

¹⁰ GIRARDET, R.: *L'idée coloniale en France: De 1871 à 1962*, Paris: La Table Ronde, 1972.

¹¹ SMITH, T.: A Comparative Study of French and British Decolonization (in Decolonization and the Response of Colonial Elites), in: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No. 1. (Jan., 1978), s. 70-102.

¹² FITZGERALD, E. P.: Did France's Colonial Empire Make Economic Sense? A Perspective from the Postwar Decade, 1946-1956, in: *The Journal of Economic History*, Vol. 48, No. 2. (Jun., 1988), s. 373-385.

¹³ WHITE, N. J.: The Business and the Politics of Decolonization: The British Experience in the Twentieth Century, in: *The Economic History Review*, New Series, Vol. 53, No. 3. (Aug., 2000), s. 544-564.

¹⁴ GOLDBERG, Melvin: Decolonisation and Political Socialisation with Reference to West Africa, in: *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 24, No. 4. (Dec., 1986), s. 663-677.

¹⁵ DUE, J. M.: Agricultural Development in the Ivory Coast and Ghana, in: *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 7, No. 4. (Dec., 1969), s. 637-660.

¹⁶ TEAL, F.: The Foreign Exchange Regime and Growth: A Comparison of Ghana and the Ivory Coast, in: *African Affairs*, Vol. 85, No. 339. (Apr., 1986), s. 267-282.

3 Terminologické, chronologické a teritoriální vymezení

Co se týče terminologie, tato práce se bude u všech termínů držet jejich primárního významu, který je obvykle odvozen od překladu daného cizího slova do češtiny, bez ovlivnění případným pozdějším ideologickým výkladem. Postkoloniální chápu jako „časově následující po kolonialismu“, nikoliv v časté interpretaci jako „nový kolonialismus“. Imperiální pak znamená „týkající se dané koloniální říše“, nebere na sebe marxistickou interpretaci posledního stádia kapitalismu.¹⁷ Pod pojmem kolonie pro jazykové zjednodušení zahrnuji veškerá mimoevropská území sledovaných států, která byla od nich oddělena slanou vodou, ať už bylo jejich státní zřízení i státoprávní vztah k mateřské zemi formálně jakýkoliv (tj. kolonií v mojí terminologii je i Alžírsko, tzv. protektoráty v Africe a Asii a dnešní rozličná zámořská území Francie a Británie). Konečně, není-li výslovně uvedeno, pod pojmem africké kolonie nezahrnuji kolonie na pobřeží Středozemního moře (Alžírsko, Maroko, Tunis, Libye, Egypt), ale používám ho pro popis subsaharské Afriky.

Ve své práci budu používat vlastní periodizaci dekolonizačního procesu, která bere v potaz klíčové fenomény, jimiž se zabírám, tj. subsaharskou Afriku, a je v zásadě autonomní od periodizace souběžné studené války. „Klasické koloniální období“, kterému se budu v práci věnovat jako historickému východisku pro další události, je ohraničeno rokem 1918 (kulminace rozloh koloniálních říší) a začátkem 2. světové války (první dramatický otřes ve státoprávním vztahu metropole a kolonií, který bez výjimky postihl obě sledované říše, viz níže). „Období přehodnocování“ je dobou, kdy v Británii a Francii probíhá diskuse o další podobě kolonialismu v Africe, na kterou navazuje první vlna dekolonizace oblastí bez relevantní většiny evropského původu; zahrnuje vedle 2. světové války, která fakticky znemožnila další pokračování kolonialismu v jeho někdejší podobě, i její reflexi a koloniální ozbrojené střety 50. let. Končí přibližně spolu s vyhlášením francouzské páté republiky a nástupem Harolda Macmillana do funkce britského ministerského předsedy. Třetí období, které budu pro stručnost nazývat „dekolonizační a postkoloniální“, zahrnuje dobu od začátku 60. let do roku poloviny 70. let, kdy je s přijetím Velké Británie do EHS nastaven odlišný kurz dalšího fungování vztahů mezi metropolemi a nyní již bývalými koloniemi a kdy se chronologický oblouk této práce uzavře.

Teritoriálně je moje práce vymezena již samotným zadáním tématu. V prvních čtyřech kapitolách se věnuje především koloniálním mocnostem, Francii a Británii, a politikám, které

---

¹⁷ Ve francouzském prostředí se o koloniích sice běžně hovořilo jako o impériu (l'Empire), nicméně oficiální republikánská terminologie se tomuto termínu přirozeně vyhýbala.

tyto státy ve vztahu ke koloniím uplatňovaly. Z kolonií si budu až na výjimky všímat výhradně subsaharské Afriky, přičemž závěrečná případová studie se zaměří na srovnání historického vývoje po vyhlášení nezávislosti v Pobřeží Slonoviny a v Ghaně.

4 Srovnání právních a politických aspektů dekolonizace

4.1 Výchozí bod: politické příčiny dekolonizace, situace v afrických koloniích roku 1944/5

V této části budu analyzovat, jak vypadaly koloniální říše na začátku sledovaného historického období, a ty politické důvody, které zapříčinily rozpad obou koloniálních impérií v Africe. Odděleně popíšu globální příčiny, které podle většiny autorů stojí za dekolonizací, blíže se pak budu věnovat specifickým rysům obou koloniálních říší.

První ranou kolonialismu byla první světová válka.¹⁸ Zpočátku byla válka v koloniích doprovázena masovými projevy podpory evropským režimům, a dokonce sám Gándhí organizoval v Indii ambulanti jednotky.¹⁹ Byla to první válka, ve které na straně jedné z válčících evropských mocností bojovali v Evropě i koloniální vojáci, v britském i francouzském případě ve značném množství. Uvádí se, že např. Indie dodala přes 1,3 miliónů (čítaje v to vojáky i pracovníky), Francouzská Západní Afrika pak přes 200 000.²⁰ Důležitost kolonií jako lidské a materiálové základny pro metropole tudíž výrazně vzrostla, což je možno považovat za jednu z prvních příležitostí, jak mohou kolonie po evropských vládách vyžadovat některé ústupky. Mezi návrhy, které v této době koloniální administrativy ve vztahu k závislým územím přednesly, patří např. průlomové zřízení čtyř samosprávných obcí v Senegal (1916), projekt naturalizace (tj. zrovnoprávnění před zákonem) všech obyvatel Alžírsku při zachování jejich podřízenosti náboženskému právu nebo první návrh samosprávného plánu pro Indii, který se po válce změnil vyvinul v Montagu-Chelmsfordovu reformu.²¹ V západní Africe se vedle toho projevil výrazně i ekonomické důsledky první světové války: ztráta německých odbytíšť, inflace, nedostatky spotřebního zboží. V tehdejší britské kolonii Zlatonosné pobřeží vedly ekonomické nesnáze k veřejným protestům proti britské ekonomické politice, které v některých případech vyústily ve volání po samosprávě. Tehdejší guvernér Clifford na konci války (listopad 1918) uznává, že v konečném čase (orig. *in the fullness of time*) je pro něj představitelná samospráva této západoafrické kolonie stejně, jako jsou samosprávná dominia. Stojí nicméně za to připomenout, že projekty, které byly za války předneseny, po jejím konci nedocházejí naplnění v úplnosti; rovněž výměna

---

¹⁸ NÁLEVKKA, V.: *Čas soumraku: rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*, Praha: Triton, 2004, s. 20.

¹⁹ ALBERTINI, R.: The Impact of Two World Wars and the Decline of Colonialism, s. 18, in: *Journal of Contemporary History* Vol. 4, No.1, Colonialism and Decolonization, Jan. 1969, s. 17-35.

²⁰ ALBERTINI, cit. d., s. 19.

²¹ ALBERTINI, cit. d., s. 21.

některých koloniálních guvernérů za méně liberální (Indonésie, Indočína) zpomaluje uspokojení požadavků koloniálních obyvatel a dále přispívá k jejich odmítnutí kolonialismu.²²

Vztah k africkým koloniím pak ještě více poznamenala až válka druhá, v politické i kulturní rovině. Především byla, na rozdíl od první světové války, po většinu svého průběhu pro obě koloniální mocnosti neúspěšná: Francie byla poražena v Evropě za několik týdnů, Británie, ač v Evropě neporažena, musela hájit své impérium v jihovýchodní Asii a utrpěla symbolickou porážku z rukou neevropského protivníka v Singapuru 12. února 1942.²³ Snímky generála Percivala, kdy ponížen a vyčerpan podepisuje kapitulaci do rukou japonského generála Jamašity, jsou toho známým důkazem. Před postupující japonskou armádou velká část koloniálních úředníků, především v Malajsku, Indonésii a méně v Indočíně, prchala, a proto nově instalovaní japonští správci těchto území čerpali při rekrutování administrativního aparátu z místních, kteří tak získali praxi jednak ve správě země, zároveň také v práci s politickou propagací. Japonská čelná místa podporovala protievropskou propagandu a rovněž veřejné projevy odporu ke kolonialismu. Do čela nacionalistických hnutí se tak dostali ti, kteří byli méně či vůbec spjatí s koloniálním uspořádáním, což byli přirozeně představitelé radikálnějších skupin a hnutí, v mnoha případech komunisté. Ač byli Japonci do konce války z jihovýchodní Asie vyhnáni, příchozí Britové a Francouzi se setkali s dobře organizovanou státní správou, která se skládala z naprosté většiny z místních, tudíž k nezávislosti bylo již velice blízko.

Ve francouzské říši se uplatnil jeden z důsledků druhé světové války, který není na první pohled patrný. Po pádu legální vlády r. 1940 se střediska státnosti zdvojují: vedle vlády maršála Pétaina ve Vichy, která se mohla opírat o podporu politické veřejnosti ve Francii a byla *de facto* ústavním pokračovatelem 4. republiky, v den kapitulace ohlašuje generál De Gaulle vznik vlády exilové, tzv. „bojující (Svobodné) Francie“. Tu ostatní spojenci a přirozeně ani vichistická vláda neuznává a její legitimita jako představitele Francie není obecně potvrzena až do doby dlouho po vyloštění Spojenců v severní Africe.²⁴ V této souvislosti se tudíž pro představitele do té doby centrálně ovládaného impéria s fakticky neexistující samosprávou otevírá dilema, ke kterému představiteli moci se přihlásit. Někteří autoři²⁵ vidí v tomto okamžiku první zárodek koloniální samosprávy, neboť jmenování

---

²² ALBERTINI, cit. d., s. 26.

²³ MORRIS, J.: *Farewell the trumpets: an imperial retreat*, London: Faber and Faber, 1998, s. 448-453.

²⁴ O detailech problematiky legitimní fr. vlády a sporech mezi místní a „svobodnou“ franc. armádou v sev. Africe viz. např. DE GAULLE, C.: *Válečné paměti*, Praha: Naše vojsko, 1989.

²⁵ GIRARDET, R.: *L'idée coloniale en France: De 1871 à 1962*, Paris: La Table Ronde, 1972, s. 194-201

koloniální úředníci bez legitimního mandátu se musí s plným vědomím odpovědnosti přimknout k jednomu z nich a za toto rozhodnutí nést potom odpovědnost jak před společenskou elitou svých území, tak před jejich domorodými obyvateli. Stojí za to připomenout, že většina území impéria zůstala loajální vládě ve Vichy (severní a západní Afrika, Indočína), zatímco k De Gaullovi se přidala jen méně rozvinutá část, rovníková Afrika. I přesto se Kongo a Kamerun staly De Gaullovou populační a mocenskou základnou a díky těmto územím si mohl nárokovat místo ve spojenecké koalici.

Námi sledovaná Afrika byla odstranění koloniální správy ušetřena, nicméně možná právě proto nebyly společenské a politické změny v průběhu a na konci 2. světové války nijak menší. Tato území byla využívána jako zdroje pracovních a vojenských sil i jako materiálové základy oběma spojeneckými mocnostmi, stejně jako francouzskou vládou ve Vichy. Totální společenská mobilizace vyústila ve zpřísnění a utužení nucených prací, zatímco pokles dovozu zboží přirozeně zvýšil jeho cenu. Je pozoruhodné, že nucené práce zavedla zcela stejně vichistická vláda v západoafrických koloniích i De Gaullova vláda v koloniích rovníkové Afriky. V Pobřeží Slonoviny byli pěstitelé evropské původu, ač minoritní, finančně podporováni daleko více než farmáři afričtí. Kolaps vývozu do Evropy z britských koloniích Guinejského zálivu vinou aktivity německých ponorek u britského pobřeží zase způsobil propad cen, který se posléze vyrovnal spolu se akcelerací výroby v druhé polovině války. Afričtí výrobci tak na válce začali vydělávat a jejich ekonomická moc s sebou pomalu přinesla i touhu po moci politické.²⁶ Neméně důležité byla i strategická pozice západoafrického pobřeží při přípravě a v průběhu Operace Torch, spojeneckého vylodění v severní Africe, kdy sloužilo jako základna pro námořní a letecké operace.

Druhá světová válka tudíž zahájila domácí organizovaný politický život v Africe. Rudolf Albertini se domnívá, že do čela vznikajícího emancipačního hnutí se dostali ve větší míře mladí, daleko radikálnější představitelé, a spolu s nově zbohatnuvší střední třídou a válečnými veterány v něm tvořili hlavní sílu.²⁷ Jak ukáží dále, tento názor považuji za příliš zobecňující, nicméně je třeba dát autorovi za pravdu, že před druhou světovou válkou je v Africe celospolečenský veřejný odpor proti kolonialismu řídký.²⁸ Hlavním argumentem v diskusi s kolonizátory byla pak, podobně jako za války první, loajalita obyvatel a oběti ve válečném úsilí, které kolonie přinesla. Ve srovnání s požadavky z války první nicméně tentokrát představitelé místního obyvatelstva nenechávali nikoho na pochybách, že na splnění

---

²⁶ ALBERTINI, cit. d., s. 31.

²⁷ ALBERTINI, cit. d., s. 33.

²⁸ O výjimkách viz výše.

svých požadavků trvají. To, jak na požadavky Británie a Francie reagovala, se budu snažit popsat v následujících kapitolách.

Jak píše Vladimír Nálevka, neopominutelný byl v průběhu války i vliv USA.²⁹ V první řadě, v roce 1941 Atlantická charta jasně stanovila „právo všech národů na sebeurčení“, které sice Churchill nevztahoval na kolonie, ale Američané ano. Jedním z jejich poválečných cílů bylo oslabit hospodářskou impermeabilitu koloniálních impérií, která podle jejich představ bránila svobodnému obchodu a volné světové konkurenci. USA donutily Brity i Francouze k mnoha politickým ústupkům také ze strachu, aby latentní odpor vůči koloniální nadvládě nebyl použit Osou k podkopání spojeneckého válečného úsilí, jak se o to snažili Japonci v Indii nebo Němci v severní Africe.³⁰ Na konci války to byly právě USA, které při projednávání Charty Spojených Národů trvaly na zařazení nezávislosti jako jediného a přirozeného východiska kolonialismu. Po druhé světové válce se nicméně odpor proti kolonialismu v USA zmenšuje a daleko spíše je brán v potaz význam kolonií jako bariéry proti rozpínání komunismu.³¹

Dalším nepominutelným faktorem byl mocenský vzestup SSSR, který již od svého založení protikolonialistický nacionalismus podporoval a kolonialismus jako takový kritizoval. Protikolonialistické hnutí tak získalo za války a krátce po ní silného spojence, jenž nešetřil materiální, finanční i lidskou pomocí „národně-osvobozenkému hnutí“, především tam, kde v jeho čele stáli komunisté. Sověti ale neváhali podporovat nacionalisty i jinde, pokud bylo jejich cílem oslabit západní státy. To, jak se sovětská pomoc v průběhu dekolonizace a po vyhlášení nezávislosti projevovala, se dozvíme v dalších kapitolách.

Nesmí se konečně zapomínat ani na založení OSN roku 1945: mezinárodní fórum, na které byly připuštěny všechny státy protihitlerovské koalice.³² Vedle Západu tam zasedli již od počátku zástupci afrických a asijských států, které získaly v důsledku druhé světové války nezávislost *de facto*. Příkladem těchto států je Sýrie a Libanon, které sice patřily mezi francouzská mandátní území po rozpadu Osmanské říše, nicméně na nátlak Britů vláda Svobodné Francie zrušila mandátní smlouvy již v roce 1941. Ve chvíli, kdy obě území v březnu 1945 zažádala o přístup na připravovanou zakládající konferenci OSN v San

---

²⁹ NÁLEVKA, cit. d., s. 20.

³⁰ ALBERTINI, cit. d., s. 28-9; podobně jako v uvedených případech podporovali nacisté i protiruský nacionalismus v Pobaltí.

³¹ GOLDBERG, Melvin: Decolonisation and Political Socialisation with Reference to West Africa, s. 665, in: *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 24, No. 4., Dec. 1986, s. 663-677.

³² EMERSON, Raoul: Colonialism, s. 4, in: *Journal of Contemporary History* Vol. 4, No. 1, Colonialism and Decolonization, Jan. 1969, s. 3-16.

Franciscu, nezbylo tehdy již osvobozené Francii než kývnout.³³ Mezi 51 zakládajícími členy OSN z roku 1945 bylo pouze 16 evropských států (z nich jen čtyři – Francie, Nizozemí, Británie, Belgie - patřily mezi koloniální), zbylí členové byli mimoevropští, přičemž velkou část z nich tvořily např. bývalé španělské kolonie v Americe. Stojí za to připomenout, že zakládající smlouvu OSN podepsalo 30. října 1945 i (tehdy) dominium Indie. OSN tak byla od počátku místem, kde mohli zástupci neevropských států diskutovat s koloniálními mocnostmi jako rovný s rovným. Zároveň existence Poručenské rady, která měla spravovat území na cestě k nezávislosti, jasně dávala najevo, že rozpad kolonialismu je nevyhnutelný.

---

³³ NÁLEVKA, cit. d., s. 23.

4.2 Rozdíly v přístupu k dekolonizaci po roce 1945

4.2.1 Historická zkušenost s dekolonizací

Británie vykazuje oproti obecným rysům dekolonizace některá specifika. Především je pro britskou koloniální správu charakteristická dlouhá tradice tzv. „nepřímé vlády“. Britské impérium se od počátku budovalo jako říše obchodní.³⁴ Od počátku námořní dominance Británie (tj. od poloviny 18. století) se tak Britové, v koloniálním rozmachu nikým neohrožovaní, mohli soustředit na obsazování hospodářsky a/nebo strategicky důležitých míst. Správu v místě pak vykonávali pověřeni britští úředníci prostřednictvím místních elit, které si formálně podřídili. V důsledku této tradice „self-government“ byla pro Británii po celou dobu trvání její říše nezávislost kolonií představitelnou realitou. Britské impérium nemělo v politické realitě definovanou žádnou finalitu, stav, do kterého by se mělo dostat. Ač se v propagandě konce 19. a začátku 20. století hovoří o impériu jako o pilíři britské moci a dokonce i v roce 1924 najdeme adorující básně o dějinné úloze Británie jako vychovatelky ostatních národů světa,³⁵ v reálné politické úvaze nepředstavuje impérium předmět dalekosáhlých politických projekcí.

Ve chvíli, kdy výše zmíněné příčiny zpochybnily samu existenci impéria, měli Britové značnou výhodu v dlouhé době trvání své říše a v turbulencích, které její existenci provázely. Především, pro Brity byly sice kolonie klíčovou součástí jejich mezinárodního postavení a nemohli by se bez nich obejít, nicméně již od počátku figurovala v jejich politických úvahách přípustná myšlenka o finálním stavu kolonizačního procesu, kterým bude vnitřní i vnější nezávislost kolonií.³⁶ Proto můžeme počátky dekolonizace vidět již v 19. století, kdy byl definován statut dominia, které se zpočátku vztahoval jen na přistěhovalecká území s bílou většinou (Kanada, Austrálie, Nový Zéland). V době po 1. světové válce se pak rychlost uvolňování svazku začala zvyšovat. Příčinou bylo podle Smithe³⁷ zavlečení dominiálních vojsk do evropské války bez jejich souhlasu, které stálo v souhrnu přes 200.000 životů, a pak i vzrůst významu USA jako vedoucí mocnosti anglosaského světa. Balfourova deklaráce z roku 1926³⁸ u příležitosti konání imperiální konference stanovila samosprávnost dominií ve všech oblastech, což ovšem bylo pouze konstatováním faktického stavu od konce 1. sv. války.

³⁴ BREENE, A.: Francophone Africa, s. 14, in: *African Affairs*, Vol. 66, No. 262. (Jan., 1967), s. 12-19.

³⁵ JUDD, D.: *Impérium*, Praha:BB art, 1999, p. 291.

³⁶ SMITH, T.: A Comparative Study of French and British Decolonization, s. 72, in: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No. 1. (Jan., 1978), s. 70-102.

³⁷ SMITH, cit. d., s. 72.

³⁸ Nezaměňovat s Balfourovou deklarácí o právu Židů na svoji národní domovinu z r. 1917.

Bílé kolonie se měly napříště sdružovat v Britském Společenství Národů (Commonwealthu), přičemž svorníkem mezi nimi měla být především oddanost koruně. Westminsterský statut z roku 1931 tuto skutečnost potvrdil právně. „Government of India Act“ z roku 1935 konečně, vedle dalších reforem, implicitně stanovil, že do Commonwealthu může přistoupit i nebělošská země (v tomto případě Indie), když nevyloučil možnost transformace Indie v dominium.³⁹ Všechny tyto reformy tak graduálně dokazovaly, že Britové uznávají nezbytnost reformovat své koloniální svazky, přičemž motivem je udržet je ve své sféře vlivu a zajistit je pro spojenectví se zájmy Británie i za cenu vyhlášení jejich nezávislosti. V poválečných letech se totiž dominia nepřidala na stranu Británie v jejích evropských mocenských sporech (turecká tzv. „Chanacká“ krize 1922) a dala najevo, že napříště již nejsou povinna automaticky podporovat britskou zahraniční politiku.⁴⁰ Citujme závěr imperiální konference, která se konala rok po incidentu:

Konference je setkáním zástupců některých zemí impéria a její názory a závěry, které se týkají zahraniční politiky, nutně podléhají krokům vlád a parlamentů různých částí impéria.⁴¹

Tak vidíme, že zahraniční politika se stala oblastí pouze volné spolupráce a dominia začala navíc vyvíjet zahraniční politiku vlastní (anexe Nové Guineje Austrálií, Německé Jihozápadní Afriky Jihoafrickou unií). Můžeme shrnout, že pro britské úvahy o budoucnosti impéria za války a těsně po ní je charakteristická na jedné straně představa o postimperálním svazku jako stabilním světovém hráči, na druhou stranu pro ně nebyl nikdy problém připustit rozvolnění svazku nebo jej transformovat, jak se několikrát od 20. let stalo, pokud bylo cílem udržení daného území jako spojence Británie. Proto ani ztráta, resp. transformace vztahu ke koloniím, nezpůsobovala velké problémy v otázce „národní prestiže.“

Naproti tomu Francouzi do r. 1944 nemuseli čelit v subsaharské Africe žádné významnější krizi, která by skončila vyhlášením nezávislosti kolonie. Ve francouzské sféře vlivu neexistovaly případy, kdy by většinu obyvatelstva (a ne jen vládnoucí třídu) představovali běloši, natožpak francouzského původu. Výjimkou bylo snad jen Alžírsko, kde v průběhu 19. století byl poměr Evropanů (nejen Francouzů, ale i Španělů, Italů, Malt'ánů) a muslimů 1:5, se stálým nárůstem muslimů na úkor Evropanů.⁴² Tady, stejně jako v ostatních koloniích, tvořili Evropané jen úzkou vrstvu, která generovala většinu hospodářského bohatství. Jejich ekonomický vliv byl založen na spolupráci s metropolí, stejně tak i jejich

---

³⁹ SMITH, cit. d., s. 72.

⁴⁰ JUDD, cit. d., s. 291.

⁴¹ JUDD, cit. d., s. 294.

⁴² JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Praha: Rozmluvy, 1991, s. 482.

vliv politický. V dobách před 2. sv. válkou tak neexistovala, narozdíl od britské říše, žádná významná tendence k reformě svazku, protože Francie jako metropole měla mezi koloniemi nejvýznamnější postavení a neměla ani potenciálního konkurenta v jiné bílé kolonii, který by aspiroval na vlastní mocenskou politiku. Francouzi tak byli oproti Britům „ušetřeni“ nutností předvídat strategii pro případ krize. Povstání, ke kterým docházelo s pravidelností střídání ročních období, byla likvidována vojenskou silou a jejich podněcovatelé byli zatýkáni. Francouzi v konečnosti spoléhali na to, že asimilace kolonií všechny problémy vyřeší.⁴³

4.2.2 Proměny koloniálního uspořádání

Francouzské koloniální impérium, resp. ta jeho část, která se k němu přidala, bylo páteří boje generála De Gaulla a jeho exilové vlády za uznání Francie jako spojenecké země.⁴⁴ Provizorní vláda v Alžírsku svolává v prosinci 1943 Konzultativní shromáždění, kterého se vedle zástupců odboje účastnili i delegáti z kolonií, kteří ale zastupovali pouze bílé, evropské usedlíky. Prozatímní komisař pro kolonie René Plevin na této schůzce doufal vybudovat poválečné vztahy kolonií a metropole ve světle všech změn, které se za druhé světové války odehrály, a jeho hlavním cílem bylo udržet jednotu francouzských kolonií. Státoprávní vztah kolonie a metropole totiž nebyl až do této chvíle ve francouzském ústavním pořádku zakotven. Od dob II. císařství, kdy byla koloniální legislativa svěřena přímo panovníkovi formou dekretů, pracovala koloniální administrativa na základě *ad hoc* opatření. Dvojhlavým ústředím celého impéria pak bylo ministerstvo kolonií, které vykonávalo výkonnou i zákonodárnou moc nad celým francouzským impériem. Až pád III. republiky přinesl koloniím koncepční ústavní zakotvení. V lednu 1944 pak do Brazzaville v (francouzském) Kongu Plevin svolává konferenci, na které se za osobního předsednictví generála De Gaulla má poprvé ve francouzské historii sjednotit fungování a správa zámořských území.⁴⁵

V prvé řadě je dlužno podotknout, že nezávislost v jakékoliv formě nepřišla při jednání na přetřes. Podle doporučení konference sice bylo „žádoucí, aby se kolonie těšily z výrazné míry administrativní a ekonomické svobody“, nicméně i tak „cíle civilizační práce, které si Francie v koloniích vytyčila, vylučují myšlenku na autonomii nebo snad vývoj mimo francouzskou říši“.⁴⁶ Podle Delavignetta i Deschampa tak mohli koloniální obyvatelé doufat

---

⁴³ SMITH, cit. d., s. 74.

⁴⁴ DESCHAMPS, H.: France in Black Africa and Madagascar, s. 24á, in: GANN, L.H., DUIGNAN, P. (eds.): *Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 2, The History and Politics of Colonialism 1914-1960*, Cambridge: University Press, 1970.

⁴⁵ DESCHAMPS, cit. d., s. 249.

⁴⁶ DELAVIGNETTE, R.: French Colonial Policy in Black Africa, s. 253, in: GANN, L.H., DUIGNAN, P. (eds.): *Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 2, The History and Politics of Colonialism 1914-1960*, Cambridge: University Press, 1970.

v postupné přejímání odpovědnosti, zatím pouze na místní úrovni. Vedle toho ale konference přinesla pokrok v jiných oblastech, které byly do té doby řešeny *ad hoc*: daňová a měnová decentralizace, rozšíření školního vyučování (ač pouze ve francouzštině), zrušení domorodého právního statutu *indigénat* a z něj plynoucí pracovní povinnosti, rozšíření pracovního práva. Konference měla přesto mezi obyvateli afrických kolonií nezaslouženou pověst prvního stupně na cestě k dekolonizaci: kromě guvernéra Francouzské Rovníkové Afriky Ebouého se jí jako delegát nezúčastnil žádný Afričan černé barvy pleti.⁴⁷

Hlavním fórem, na kterém se formovala nová podoba francouzské koloniální politiky, bylo až do Paříže svolané Ústavodárné shromáždění. Poprvé na něm byla řešena koloniální otázka normativně, v rámci ústavy. Koloniální výbor, kterému předsedal africký poslanec a budoucí prezident Senegalu Leopold Sédal Senghor, do ústavy zavedl tyto nejdůležitější změny:

- 19. března 1946 se nejstarší francouzské kolonie Guyana, Réunion, Guadeloupe a Martinique staly departmenty, právně na zcela stejné úrovni jako departmenty francouzské.⁴⁸
- 30. dubna 1946 byly kolonie, do té doby financovány ze svých vlastních rozpočtů, plně začleněny do budoucího francouzského hospodářského plánování, kdy jim bylo povoleno žádat o prostředky z FIDES (*Fonds d'Investissements pour le Développement Economique et Social*), díky čemuž bylo možno definitivně ustoupit od nucených prací v koloniích. Rozvojové projekty a veřejně prospěšné stavby měly být nadále financovány z daní, nikoliv fyzickou prací obyvatel.⁴⁹
- Konečně nejdůležitější reformou bylo prohlášení z 7. května 1946, které učinilo ze všech obyvatel území pod francouzskou vlajkou občany se stejnými občanskými právy, bez ohledu na to, ve které části impéria právě prodlévají.

V článku VIII nové francouzské ústavy, která byla po prvním odmítnutí v květnu schválena v říjnu 1946, se definuje nový politický útvar na světové mapě: *Union Française*, Francouzský svaz. Jeho součástí jsou podle definice přidružené státy (Indočína, kde v té době probíhá povstání) a Francouzská republika, která se sama skládala z metropole (včetně Korsiky) a zámořských teritorií a departmentů. Teritoria zahrnovala celou francouzskou Afriku včetně Madagaskaru a od schválení této ústavy v referendu 13. října 1946 se občansky zrovnoprávnila s metropolí, poprvé za celou dobu trvání francouzského kolonialismu.

---

⁴⁷ DELAVIGNETTE, cit. d., s. 256.

⁴⁸ Tato území byla součástí Francie od 17. století, a tudíž déle pod francouzskou vládou než např. Savojsko, Nizza nebo Lotrinsko.

⁴⁹ O dalších ekonomických důsledcích viz následující kapitoly.

K politickému zrovnoprávnění nicméně nedošlo všude: v AEF (Rovníkové Africe) bylo voličstvo pro celosvazové volby rozděleno na dvě kurie (*collèges*), které sice měly srovnatelný počet mandátů, ale oddělení Evropanů od zbytku obyvatelstva a jejich značně nižší počet jim přiznával daleko větší politickou moc. Tak subsaharská Afrika vysílala v roce 1946 do Národního Shromáždění 23 poslanců, z nichž tři byli voleni Evropany, přičemž v roce 1956 se toto číslo zvýšilo o pouhých deset.⁵⁰ Důležitější nicméně bylo, že Afričané se poprvé začali účastnit politického života na celonárodní úrovni. Ač celkový počet delegátů afrického původu v Paříži (kromě Národního Shromáždění zasedali v Radě republiky, druhé komoře parlamentu, a v Shromáždění francouzského svazu, poradního orgánu s omezenými pravomocemi) byl pouze 114, jednalo se o velice dobře organizovanou skupinu. Na kongresu v Bamaku vzniká první panafrická strana, RDA (Africké demokratické sdružení, *Rassemblement Démocratique Africain*).⁵¹

Podobné změny se rovněž odehrály v samosprávě kolonií samotných. Každá z nich získala volené shromáždění, jemuž byla odpovědná 40-ti členná Velká Rada koloniálních celků (AEF i AOF). Zpočátku pouze konzultativní, získávají tato shromáždění stále větší kontrolní pravomoc a od roku 1957 mohou konečně i sama vydávat legislativu, platnou pro dané teritorium. Guvernéři (od slovesa *gouverner*-vládnout) jsou přejmenováni na vysoké komisaře. Přesto všechna tato opatření nedokáží udržet francouzskou vládu nad koloniemi. Do rozporuplné situace, kterou vyvolala válka v Alžírsku, přichází roku 1958 generál De Gaulle, aby navrhl nový rámec pro francouzskou koloniální politiku. Svaz se měl transformovat ve Francouzské Společenství s vnitřně autonomními celky, které měly mít stále nárok na francouzskou hospodářskou a technickou pomoc, nicméně pouto k Paříži stále přetrvává. Mezi lety 1959 a 1960 se i ty státy, které se pro Společenství v referendu z prosince 1958 rozhodly (kromě Guineje, kde vládl marxismem ovlivněný odborový předák Sekou Touré, všechny), vydávají na cestu nezávislosti, kterou získávají v roce 1960.⁵²

Britové měli tu výhodu, že jejich autorita na koloniálním území v Africe nebyla za celou dobu války žádnou nepřátelskou velmocí zpochybněna. Dekolonizace se nicméně Britskému impériu nevyhnula a její základy byly v důsledku koncepce britského kolonialismu položeny ještě v době před druhou světovou válkou.

---

⁵⁰ DELAVIGNETTE, cit. d., s. 262.

⁵¹ DELAVIGNETTE, cit. d., s. 264.

⁵² GRENVILLE, J. A. S.: *A history of the world in the twentieth century; vol. 2. Conflict and liberation, 1945-1996*, Cambridge: Harvard University Press, 1997, s. 748.

Jak bylo vyřčeno výše, pro Brity představovala samospráva kolonií v rámci Commonwealthu a v souladu s britskými zájmy přijatelnou finalitu kolonialismu. K samosprávě a k vyřešení nezávislosti západoafrických území se nemělo přistupovat jako k problému sociálního inženýrství, ale nechat k ní kolonie dojít vlastní evolucí. Na rozdíl od Francouzů neexistuje v britském případě ani pokus o federalizující prvek geograficky blízkých kolonií. Státní správa i vnitřní členění je ponecháno ve stavu málo změněném od dob záboru kolonií. Tento přístup vyústil roku 1945 v kumulující se strukturální problémy: ve vnitřním administrativním členění neexistoval ani náznak podobnosti s francouzským (jakkoli komplikovaným) správním systémem.⁵³

Jednotlivé kolonie, tak, jak se později změnily v samostatné státy, zahrnovaly vedle protektorátů (dědictví zápasu o Afriku 19. století) i kmenová území, pro která neexistovala koherentní legislativa a vládlo se jim v duchu doktríny „nepřímé správy“. Britská správa při jejím výkonu spoléhala zejména na autoritu tradičních kmenových náčelníků, které podporovala do té míry, že odrazovala místní obyvatele od výběru jiných představitelů jako svých zástupců v jednání s Brity. S touto tradicí je spjat především dobyvatel severní Nigérie Frederick Lugard, který roku 1906 obě etnicky odlišné části spojil.⁵⁴ Za zákon považovalo jen to, co rozhodl parlament v Británii, náčelníkům zbývala především soudní pravomoc, vedle toho i právo spravovat a rozdělovat kmenovou půdu. Výhodu to mělo zejména ve vnitrozemních oblastech západní Afriky, kde byly klimatické podmínky nevhodné pro dlouhodobý pobyt Evropanů a jazyková bariéra téměř naprostá.⁵⁵

Autorita náčelníků, v některých případech negramotných, se v průběhu předválečné dekády začíná rozpouštět. Hlavní příčinou oslabení vlivu bylo graduální rozšíření vzdělání, ke kterému docházelo průběžně od 20. let 20. století. I pro náčelníky začíná být společenskou nutností zajistit si alespoň nějakou úroveň vzdělání. Nová, vzdělaná mladá generace sledovala s mírnou nelibostí rozdílnou životní úroveň Evropy a západoafrických kolonií. Trnem v oku byla i rasová nerovnoprávnost, kdy se Britové (narozdíl od Francouzů) ani nepokoušeli místní obyvatele „vzdvihovat“ k evropskému životnímu styl, nebo dokonce, aby se (jako v portugalském impériu) obě skupiny obyvatel mezi sebou mísily. V západní Africe tak vzniká nová společenská skupina učitelů, právníků, úředníků, ale i mladých písařů,

---

⁵³ POST, K.: British Policy and Representative Government in West Africa, s. 33., in: GANN, L.H., DUIGNAN, P. (eds.): *Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 2, The History and Politics of Colonialism 1914-1960*, Cambridge: University Press, 1970.

⁵⁴ GRENVILLE, cit. d., s. 750.

⁵⁵ KLÍMA, V.: Ghana, Praha: Libri, 2003, s. 32.

novinářů nebo zdravotníků, která se rovněž chtěla účastnit politického života a mít své slovo při řešení otázek kolonií, mimo jiné také zvýšit svou životní úroveň.

Ve 20. letech vznikají první společenské organizace, které si kladou za cíl vyvažovat autoritu náčelníků a artikulovat politický názor pobřežní vzdělané elity. V Sierře Leone se tyto organizace podaří sjednotit s autoritou náčelníků, ale v severním území Zlatonosného pobřeží (v Ašantsku) a v Nigérii propukají mezi skupinami první politické konflikty. Britové si tak uvědomili nutnost zapojit i tuto nově vznikající prvotní politickou reprezentaci do samosprávného systému kolonií.⁵⁶

Ústava Sierry Leone z roku 1924 a Zlatonosného pobřeží z roku 1925 staví náčelníky do středu nově vzniklých provinciálních legislativních shromáždění. Jejich zasedání se na jedné straně účastnili tzv. Oficiální členové, zástupci britské administrativy, na straně druhé pak Neoficiální členové, zástupci domorodců, vybíraní na doporučení sboru náčelníků. Jejich složení tak nebylo určováno všemi obyvateli kolonií, ale pouze tradičními nositeli autority, navíc např. Ašantsko a Severní provincie Nigérie v nich byly zastupovány pouze britskými úředníky. Ustavení zákonodárných rad bylo pouze polovičatým krokem: tato shromáždění nemají žádnou jasně danou odpovědnost, proto není reálné, že by mohla představovat vrchol budoucího domorodého státu. Požadavky vzdělané elity tím nebyly uspokojeny, naopak, od začátku 30. let dochází k progresivnímu nástupu daleko radikálnějších představitelů domorodců. Pro tyto skupiny je charakteristické slovo ‚Mládež‘ v názvu, ať už je to Nigeria Youth Movement, nebo série ‚Konferencí mládeže‘ ve Zlatonosném pobřeží. Důrazem na mládež upozorňovali na své jasné vymezení se vůči předchozí generaci, založené ještě na tradiční autoritě. Předáci, mezi které patří vedle studenta London School of Economics H. O. Daviese i marxistický odborářský vůdce Isaac Wallace-Johnson, byli mnohem více politicky orientováni než předchozí generace a často byli ovlivněni socialismem nebo marxismem. Mezi jejich požadavky se pravidelně objevuje předání veškeré státní i administrativní moci do rukou místních obyvatel, požadavek, na který zatím britská správa nebyla připravena, ač s ním v budoucnu počítala.⁵⁷ Válka a její důsledky dosavadní vývoj narušují, ale jeho hlavní směr vyvrátit nemohou, ba co více, ještě jej urychlí.

Už v roce 1943 si byla britská koloniální správa natolik jista, že válka dopadne pro impérium příznivě, že započala ústavní reformu kolonií, která měla jít v duchu předchozích úprav vnitřní správy. Jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, Afričané se domnívali, že jejich loajalita bude odměněna politickými ústupky. Po několika kolech diskusí s novou

---

⁵⁶ POST, cit. d., s. 46.

⁵⁷ POST, cit. d., s. 50.

labouristickou vládou v roce 1946 vzniká nová ústava pro Nigérii a pro Zlatonosné pobřeží, v roce 1947 pak pro Sierru Leone. Přinášejí většinu v legislativních shromážděních do rukou Neoficiálních, tj. domorodých členů, nicméně ti jsou stále vybíráni z řad náčelníků ve všech třech sledovaných koloniích. I vnitrozemské provincie Zlatonosného pobřeží získávají zastoupení v této radě v důsledku zrušení původního vnitřního rozdělení kolonie. Stejně tak Britské Togo, mandátní území předválečné Společnosti národů, se stává součástí kolonie, ač v podobě poručenského území OSN. V Nigérii se pak přistupuje k částečné federalizaci. Přesto tyto reformy neuspokojí veřejné mínění v koloniích: nerozšiřují voličskou základnu, ani nezvyšují jejich pravomoci, v čele státní správy zůstává nevolený britský guvernér. V západoafrických koloniích vznikají i první politické strany, jejichž cílem je vydobýt si nezávislost: v srpnu 1944 National Council of Nigeria and the Cameroons (sic), která kampaň proti nové ústavě započala ještě před jejím vyhlášením, ve Zlatonosném pobřeží roku 1947 United Gold Coast Convention pod vedením Josepha Danquaha. Zahrnovala odboráře, plantážníky i učitele a jejím cílem byl postupný přechod k samosprávě bez ohrožení vlastního mocenského postavení v rámci kolonie.⁵⁸

Prvním případem násilností v rámci protikoloniálního boje v západní Africe jsou tzv. bouře z Akkry, kdy proti zpočátku poklidnému průvodu válečných veteránů ke guvernérskému paláci, kde hodlali demonstrovat za zvýšení svých penzí, zasáhli znervóznělí koloniální vojáci. Ač stál celý incident jen tři lidské životy,⁵⁹ přispěl k radikalizaci nacionalistického hnutí a k přesunu moci od gradualistů, reprezentovaných právě Danquahem, k radikálům. Po svém návratu ze studií v Británii a USA se do politického boje přidává budoucí prezident Ghany Kwame Nkrumah. Nejprve se snaží zapojit se do aparátu UGCC, aby po dvou letech založil vlastní stranu, Convention People's Party. Příznačné pro posun v požadavcích jsou hlavní politická hesla obou skupin: zatímco UGCC požadovalo ‚samosprávu v nejkratším možném čase‘, CPP žádá rovnou ‚nezávislost hned.‘⁶⁰

V roce 1951 pak ve Zlatonosném pobřeží vzniká nová ústava, která potvrzuje přesun střediska politické moci od dřívějších náčelníků k nové společenské skupině profesionálních politiků, v jejichž čele je od roku 1949 Nkrumah. Zavádí se plně parlamentní politický systém, s volenými poslanci. Výkonná rada byla odpovědná za provádění místní politiky a jejími členy se, podobně jako v Británii, mohli stát pouze zvolení členové legislativní rady. Představitelé výkonné rady pak doplňovali tři členové britské administrativy, určené

---

⁵⁸ KLÍMA, cit. d., s. 50.

⁵⁹ GRENVILLE, cit. d., s. 751 uvádí 32 obětí.

⁶⁰ POST, cit. d., s. 53.

guvernérem. Do vrcholného politického orgánu se tak dostalo velké množství levicově orientovaných představitelů, na rozdíl od Nigérie, kde většinu obsadili potomci první generace vzdělanců (učitelů, úředníků), nebo dokonce zástupci tradičních náčelníků, dosud mocných v severních (převážně muslimských) provinciích Nigérie.⁶¹

Roku 1951 tak můžeme vidět v podstatě konec tradičního britského impéria v západní Africe. Ustavují se základy parlamentního systému, který svou legitimitu odvozuje z autority voleb, tj. lidu. Sjednocením státoprávního zřízení dochází k faktickému vzniku národních politických prostředí. Volby byly sice prováděny pomocí nepřímých volebních kurií, přesto vykazuje politický systém těchto kolonií všechny rysy moderního státu. Zároveň tu můžeme vidět konečné opuštění původní britské představy o pozvolném přechodu kolonií bez vnějšího zasahování k samosprávě. Zde je naopak samospráva dosažena prostřednictvím psaných ústav, které nemají oporu v tradičních domorodých (proto-)politických institucích, kterými byla v dřívější době především autorita náčelníků. Nová politická generace trvala na předání moci do svých rukou a nic jiného koneckonců Britům nezbylo. A ačkoliv Britové celý systém navrhli a určovali, jaké bude mít prvotní rysy, od této chvíle většina odpovědnosti za další vývoj kolonií ležela na Afričanech samotných.

4.2.3 Role domácího politického prostředí

Na první pohled by se mohlo zdát, že britské politické prostředí bylo na dekolonizaci připraveno mnohem lépe než jeho francouzský protějšek. Vedle historické zkušenosti s dekolonizací vykazuje politický systém Velké Británie pozoruhodnou odolnost tváří v tvář krizovým situacím.⁶² mezi jeho výhody patří silná pozice exekutivy, která vzešla z většinových voleb, obdobně silná a jednotná opozice, absence extremistických proudů v hlavním politickém myšlení a loajalita většiny populace vůči politickému vedení. V britské poválečné zahraniční politice nemůžeme zaznamenat proměny, které by chronologicky korelovaly s výměnami vlád. Dobře je to vidět na případě roku 1951, kdy labouristickou vládu, která byla vůči dekolonizaci naladěna kladně, střídá vláda konzervativní v čele s Churchillem, od konce války odpůrcem dekolonizace a jedním z mála čelných představitelů Británie, který halasně oponoval odchodu z Indie r. 1947. Přesto není sveden k zásadnímu přehodnocení dekolonizační politiky Attleeho vlády. Přichází sice s vizemi, které měly udržet kolonie v britské sféře vlivu (Smith cituje Středoafričskou federaci obou

---

⁶¹ POST, cit. d., s. 54.

⁶² SMITH, cit. d., s. 77.

Rhodesii a Naska),⁶³ ale jeho brzký odchod z vlády roku 1955 přivádí k moci realisty v koloniální politice, jako byl Harold Macmillan. Extrémní prokoloniální křídlo v konzervativní straně nikdy nebylo natolik silné, aby mohlo systém destabilizovat nebo si alespoň vynutit ústupky.

Oproti tomu politický život francouzské IV. republiky byl neslavně proslulý svou nestabilitou. V letech 1946-58 se v jeho rámci vystříдалo 21 předsedů vlád, což činí průměr 7 měsíců na jednu vládu. Slabá většina, kterou vlády disponovaly, a zbytnělá moc parlamentu, který mohl vládě jednoduše vyjadřovat nedůvěru, neumožňovaly konzistentní a silnou zahraniční politiku. Stejně problematický byl i důraz, jaký kladla IV. republika na zachování imperiální integrity. Jedinou maximou, kterou všechny strany (vyjma komunistů) uznávaly, bylo zachování koloniálního impéria v jeho celém rozsahu, a připravenost k ústupkům byla vždy motivována pouze snahou udržet se u moci. Francouzi tak nedokázali podobně obratně jako Britové přizpůsobovat politiku aktuálním potřebám a situaci ve světě a až příchod generála De Gaulla do situace začínající občanské války přinesl jasnou představu o koloniální politice.

4.3 Vliv postkoloniálních politických a kulturních organizací

Třetí významný fenomén, který patří do instrumentaria dekolonizace a zároveň je charakteristický svou odlišností ve francouzském i britském případě, je postkoloniální mezinárodní organizace, která byla ustavena k udržení, resp. posílení svazků mezi metropolí a koloniemi. Celá první část mé práce se věnuje politickým aspektům dekolonizačního hnutí, ponechme proto ekonomické svazky na část druhou, která se jimi bude zabírat hlouběji.

Povaha Commonwealthu v tzv. „přechodném období“ již byla popsána v předchozí kapitole. Po druhé světové válce získává nezávislost klíčová součást impéria Indie, spolu s ní i Pákistán a Cejlon. Všechny tyto státy projeví vůli stát se členy Commonwealthu, „povýšit“ z impéria do společenství mezi bílá dominia. Jak skloubit nutnost projevit oddanost (v originále allegiance) s indickou vůli stát se republikou? Indie proto uznala krále za hlavu Commonwealthu, aniž by k němu cítila nějaké právní pouta. Stejnou cestu poté následovaly i ostatní, v průběhu 50. a 60. let vzniklé státy. Ze zakládající definice Commonwealthu (kterou byla Balfourova deklarace z imperiální konference r. 1926) tak postupně vypadla nejen podmínka oddanosti králi, ale i přídomek Britské u názvu Společenství národů. Roku 1949 s přistoupením Indie, Cejlonu a Pákistánu vzniká Commonwealth of Nations s kanceláří v Londýně, se svým generálním sekretářem, pravidelným harmonogramem schůzek a dalšími

---

⁶³ SMITH, cit. d., s. 78.

atributy. Přistoupí k němu do dnešního dne 53 států, z nichž některé v průběhu vystoupí. Jediným kritériem, které je při přijetí nutné splnit, je v historii existující ústavní pouto k Británii. Z tohoto důvodu se např. členy nestaly mandáty a protektoráty na Blízkém Východě, kde byla britská správa zaručena smlouvou mezi panovníkem a Británií. U mnohých členů je nárok na členství sporný, neboť jejich vazba k Británii byla nepřímá,⁶⁴ např. Mosambik byl dokonce do r. 1975 součástí portugalské říše. Veškeré nové členy musí schválit valné shromáždění Commonwealthu.

Jaký je Commonwealth dnes? Po rezignaci na společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, ke které došlo již v meziválečném období, a oslabení hospodářských a obchodních svazků (v důsledku vstupu Británie do EHS, ale i celosvětové liberalizace v rámci GATT a WTO) zaměřuje dnes Commonwealth svou činnost především do oblasti kulturní spolupráce a ochrany lidských práv. Jakkoliv se jeho shromáždění v 60. až 80. letech stala často tribunou pro kritiku bělošského rasismu (v Rhodesii, v JAR), v moderní době se daleko více věnuje i kritice nedemokratických praktik v černošských státech, čehož důkazem je i kampaň proti násilné politice prezidenta Zimbabwe Mugabeho v roce 2003, po níž Zimbabwe z organizace vystoupilo. V rámci Commonwealthu fungují i meziuniverzitní dohody o studentských výměnách, spolupracující vědecké instituce i oborové komory.

Commonwealth of Nations, britská postkoloniální organizace, je volným sdružením států se společným kulturním nebo politickým dědictvím, jejímž smyslem je kromě společenského rozvoje zámořských území i ochrana standardů britského vládního systému na celém území někdejšího impéria. Role Británie v tomto svazku je pouze ceremoniální a je brána jako jeden mezi rovnými; na druhou stranu ale není možné zpochybnit její podíl při založení Commonwealthu. Commonwealth je navíc organizace kontinuálně existující od 20. let, sice s proměnami, ovšem stále s obdobným institučním rámcem.

Ve Francii bylo oproti tomu Francouzské společenství z roku 1958 považováno za nástroj přechodu k samostatnosti a žádné další požadavky na něj kladeny nebyly. Spolu s postupným úspěchem těchto snah přestalo mít reálnou funkci. V průběhu 60. let se ale bývalé kolonie, vedeny možná příkladem funkční kulturní spolupráce Commonwealthu, přesvědčily o potřebě alespoň částečně zachovat kulturní pouta, která je k Francii vázaly. Na základě iniciativy Sedala Senghora (Senegal), Bourghiby (Tunisko) a Norodoma Sihanuka (Kambodža) se v roce 1970 ustavila v nigerském Niamey první mezivládní organizace frankofonních států, Agentura kulturní a technické spolupráce (Agence de coopération

---

⁶⁴ Např. Namibie byla až do roku 1918 kolonií německou, posléze mandátním a do roku 1989 okupovaným územím JAR.

culturelle et technique, ACCT), sdružující technickou a vědeckou spolupráci 21 států včetně Francie. V jejím rámci se začala rozvíjet spolupráce především na poli vědeckém a technickém, přičemž politická jednota ani kritika není předmětem jednání. V roce 1984 vzniká satelitní TV5, prostředek šíření frankofonní kultury a jazyka. Od roku 1986 se konají pravidelná valná shromáždění frankofonních zemí, prostor pro diskusi společné problematiky. Od setkání v Quebecu r. 1987 se tématem stala i solidarita rozvinutých zemí s rozvojovými, a proto je častým výsledkem summitu symbolické smazání části zahraničních dluhů. V roce 1995 konečně dochází k transformaci již úzkého rámce ACCT na Agenturu Francophonie, která se dále přejmenuje na Mezivládní agenturu Francophonie v r. 1998. Vedle pravidelných vrcholných schůzek se konají i schůzky na ministerské a nižší úrovni.

Členy Francophonie se stávají i jiné než bývalé koloniální státy, dokonce i takové, u nichž je vliv francouzštiny jako jazyka spíše menší. Po pádu komunismu ve východní Evropě jsou tak za členy-pozorovatele přijímány i nové středoevropské demokracie

Jak zjevné, Francophonie je spíše než residuem kolonialismu nástrojem francouzské zahraniční politiky jako prostředek udržování a rozšiřování francouzské kultury a jazyka, diskusní fórum pro vědeckou spolupráci i pro diskusi o globální solidaritě a rozvojové pomoci. Ještě daleko méně než Commonwealth hraje Francophonie roli jako globální politický hráč a má i menší vliv v kritice případných nedemokratických praktik svých členů nebo v prosazování ekonomických výhod.

5 Srovnání ekonomických aspektů dekolonizace

Vedle politických a právních souvislostí, které dekolonizace měla, nelze při uvažování o jejím vlivu pominout ekonomické faktory. Právě nastavení ekonomiky, které kolonialismus vytvořil, stojí podle některých názorů za valnou částí neduhů, kterými bývalé kolonie trpí. Tato kapitola se bude věnovat stručné analýze ekonomiky kolonialismu a pokusí se vystopovat ty ekonomické příčiny, které na jedné straně přispěly k jeho pádu, a na druhé straně měly největší potenciální vliv na ekonomiky osvobozených zemí.

5.1 Teoretická východiska uvažování o koloniální ekonomice a jejím vlivu

Studium ekonomického významu kolonií se dá nejprůkazněji analyzovat na základě údajů o zahraničním obchodě mateřské země a jeho subfaktorů: objemu, celkové obchodní bilance a komodit. Posledním faktorem, který se při uvažování o ekonomickém kontextu kolonialismu bere v potaz, je cena zboží, které se účastní ekonomické výměny, a to zejména ve srovnání s cenou daného zboží na ostatních, extra-imperiálních trzích.

Postulujme si základní teoretická východiska pro uvažování o ekonomické výhodnosti jakéhokoliv zahraničně-obchodního vztahu, která platí i o koloniální ekonomice. Vývoj objemu ukazuje na zvyšující se význam kolonie (popř. koloniálního impéria jako celku) pro ekonomiku mateřské země, resp. mateřské země pro ekonomiku kolonie. Pokud se celkový finanční objem obchodní výměny zvyšuje rychleji, než roste objem obchodu s jinými částmi světa, impérium jako celek se hlouběji ekonomicky integruje, pokud se naopak objem výměny snižuje, ukazuje to *ceteris paribus* na pokles významu koloniálního impéria pro ekonomiku obou aktérů. Schodek nebo přebytek obchodní bilance metropole s impériem nebo s jednotlivou kolonií ukazuje na to, kde byl v dané době aktivnější pól ekonomického života, přičemž se opět musí brát v potaz jeho srovnání se situací a tendencemi v obchodě s dalšími částmi světa. Dlouhodobá vyrovnanost obchodní bilance ale neukazuje na rovnovážné ekonomické vztahy v rámci imperiální ekonomiky, protože máme důvod se od počátku domnívat, že hodnota výroby v metropoli bude z důvodu technologické pokročilosti, vyšší ceny práce, vyššího zdanění aj. větší než hodnota výroby v kolonii, tudíž v případě, že je bilance vyrovnaná, je kolonie v důsledku obchodně aktivnější. Studie vývoje struktury imperiálního obchodu, samotných dovážených komodit, dovoluje zvažovat, které složky hospodářství na obou stranách obchodní výměny měly z koloniálního obchodu největší užitek. Konečně cena se dotýká všech tří ostatních faktorů ekonomické výměny a ukazuje,

zda byla koloniální ekonomika finančně a dlouhodobě rentabilní. V případě, že zboží a služby se na imperiálním trhu daly nakoupit levněji než mimo něj (resp. daly se nakoupit vůbec, což platí zejména pro celními bariérami omezená 30. léta), finanční náklady kolonizace (platy a důchody administrativy, žold koloniálních vojsk, organizace koloniálních výstav aj.) se ukazují jako ekonomicky ospravedlnitelné. V případě, že zboží a služby se na koloniálním trhu dají koupit pouze za ceny vyšší, než je cena mimo tento trh, o ekonomické výhodnosti kolonialismu můžeme začít pochybovat.

5.2 Význam kolonií pro ekonomiky mateřských zemí

Z dramatických společenských událostí, které doprovázely kolonialismus, by se dalo soudit, že kolonie byly pro ekonomiku nezbytné. Nicméně ze statistik doby vrcholícího zápasu o Afriku (časově shodné s definicí „klasického kolonialismu“) vidíme, že koloniální obchod málokdy přesáhl 10 % celkového objemu zahraničního obchodu.⁶⁵ Mezi lety 1894 a 1913 se sice v objemu více než zdvojnásobil, nicméně obchod s ostatními velkými obchodními partnery (Německo, Benelux, USA) se zvyšoval podobným tempem, s mírným poklesem na úkor USA.⁶⁶ Impérium bylo v roce 1913 třetím nejvýznamnějším obchodním partnerem Francie, daleko za Velkou Británií a těsně předstiženo Německem. V situaci, kdy Německo bylo považováno za klíčového nepřítele, nadto obehnaného nejen nacionalismem, ale i stále méně pružnějšími celními bariérami, a kdy Velká Británie pomalu ustupovala od politiky volného trhu a začala těmito bariérami omezovat i své impérium, je to zjištění překvapivé. Obchod s koloniemi nebyl v té době žádným politickým ani ekonomickým nástrojem brzděn. Ba naopak, podle dobových analytiků koloniálních otázek byly ekonomické motivy hlavním hnacím motorem koloniální expanze.⁶⁷ To, že koloniální obchod v objemu za ostatními partnery výrazně zaostává v době, kdy celá světová ekonomika je až do první světové války na vzestupu, zůstává prvním vykřičníkem v našem studiu ekonomického významu kolonií.

Situace se mění po 1. sv. válce. Nová mocenská situace, „kartaginské“ oslabení hlavního kontinentálního německého konkurenta, vzrůst ekonomické a politické moci USA a drastické demografické a ekonomické ztráty pro Francii, to vše jsou důsledky Velké války, které dolehly na ekonomiku koloniální říše. Akcelerace exportu do kolonií začíná převyšovat

---

⁶⁵ MARSEILLE, J.: *Empire colonial et capitalisme français: histoire d'un divorce*; Paris: Seuil, 1989, kap. 2 a 3.

⁶⁶ PEDLER, F.: *British planning and private enterprise in colonial Africa*, s. 95, in: GANN, L.H., DUIGNAN, P. (eds.): *Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 4, The Economics of Colonialism*, Cambridge: University Press, 1975.

⁶⁷ HOBSON, J.: *Imperialismus*, Praha: ČSAV, 1962.

tempo růstu zahraničního obchodu do jiných částí světa. Tak v roce 1924 předstihuje v absolutním objemu Německo a v roce 1928 Británii, aby se na vrcholu řebříčku udržel až do konce koloniální éry. Koloniální obchod v té době zažívá rozmach: celkový podíl zemědělských produktů se téměř ztrojnásobil (z 28.6% r. 1913 na 71.2% r. 1938), zvýšil se i podíl dovážených nerostných a průmyslových surovin (fosfáty, vlna, kaučuk, dřevo). Obchodní bilance za celou dobu (1894-1938) byla pro Francii výrazně přebytková, kdy export generoval 25% procentní přebytek.⁶⁸

Británie na konci 19. století zažívá mírné hospodářské zpomalení. Politika volného obchodu, kterou do té doby sledovala,⁶⁹ byla závislá na absolutní nadřazenosti britského průmyslu a přepravních kapacit nad všemi ostatními. Ta se ale od konce 17. let ztenčovala. Udržování statusu největší mocnosti bylo velice nákladné, vzhledem k rostoucím expanzionistickým tendencím kontinentálních mocností, Německa a Ruska.⁷⁰ Nedostatek iniciativy domácích ekonomických elit zpomaloval zavádění moderních výrobních postupů, zatímco na kontinentě rostla konkurence: Německo i Francie, od 80. let ohrazeny celními bariérami, zažívaly vrchol konjunktury, která byla nesena především vzrůstem strojírenského a chemického průmyslu i automobilismu. Deficit Británie v zahraničním obchodě průmyslovými výrobky s těmito státy a USA se z 32 mil. liber r. 1871 zvýšil až na 157 mil. roku 1913.⁷¹ Díky „neviditelnému exportu“ (finančním investicím, pojištěním, poplatkům za přepravu, kde Británie stále jasně dominovala) sice globálně byla bilance vyrovnaná, sektorově už nikoliv.

V této době tak přicházejí první politické programy mířící k sjednocení ekonomik impéria pomocí celní preference. Ze zemí pod britskou politickou kontrolou se tak měl stát největší hospodářský prostor světa s jednotným vnitřním trhem. Tento politický program, propagovaný v roce 1903 ministrem kolonií Josephem Chamberlainem, ale nenašel dostatečnou politickou podporu a i přes mohutnou kampaň nakonec nevešel v platnost (unionistická strana, která si jej dala do programu, ve volbách 1906 propadla). Podle Judda: „Britové dali přednost udržení své životní úrovně před ochrannými experimenty s impériem.“⁷²

V meziválečné době se obchod v rámci impéria rozvíjel bouřlivým tempem. Evropská krize přelomu 20. a 30.let snížila kupní sílu Starého světa, protekční tarify ztížily britské

---

⁶⁸ MIEGE, J.-L.: *Expansion européenne et décolonisation de 1870 à nos jours*, Paris: PUF, 1986, s. 237

⁶⁹ O volném obchodu viz např. JUDD, cit. d., s. 80.

⁷⁰ JUDD, cit. d., s. 209.

⁷¹ JUDD, cit. d., s. 162.

⁷² JUDD, cit. d., s. 216.

exportní možnosti. Aby hospodářství prosperovalo, považovalo se roku 1932 za potřebné oživit sen o imperiálním hospodářském prostoru pomocí tarifní preference. Ta nejenže sjednotila pomocí bilaterálních smluv trhy britského impéria-společenství, ale i ustavila libru (po odstoupení od zlatého standardu 1931) jako směnný mechanismus pro imperiální obchod. Celkový podíl impéria na zahraničním obchodu Británie tak mezi lety 1931-37 vzrostl v dovozu z 24% na 37% a ve vývozu z 32% na 39%.⁷³

Jak se rozvíjí imperiální ekonomika po válce? Impérium, jak bylo vysvětleno v předchozích kapitolách, představovalo pro válkou oslabenou a vyčerpanou Francii a Británii roku 1945 nezbytnou podmínku udržení jejího mezinárodního postavení a zařazení mezi poválečné velmoci v nové mezinárodní situaci po konci druhé světové války. Vedle pilíře moci politické se impérium považovalo i za klíčovou součást ekonomického systému Francie. Právě proto se ho i podle marxistů⁷⁴ snažily „francouzské vládnoucí kruhy“ udržet. Nicméně po válce druhé je Evropa hospodářsky ještě více vyčerpaná než po válce první. Novým trendem, který je přijímán v západním ekonomickém myšlení, je plánování.⁷⁵ Po relativním úspěchu státní kontroly německé ekonomiky za první světové války a po zdánlivém úspěchu Sovětů, jejichž etatizovaná ekonomika při pohledu zvnějšku prošla hospodářskou krizí 30. let bez úhony, je poslední argumentem ve prospěch větší role státního plánování v ekonomice válečná zkušenost. V nejméně rozvinutých částech impéria, což Afrika jistě představovala, mělo navíc plánování dlouhou tradici i z předválečné doby.

Francie není v tomto směru výjimkou, i její vláda v roce 1946 z iniciativy De Gaulla zakládá *Commissariat Général au Plan*. Hlavním krédem plánování bylo maximálně racionalizovat ekonomický život země, přičemž ekonomiky kolonií neměly být výjimkou. Ke keynesiánskému myšlení se připojilo myšlenkové dědictví merkantilismu 18. století, které bylo vyloženo jako nutnost uchránit své území před cizím ekonomickým vlivem a o zachování hospodářské autarkie.⁷⁶ Cílem prvního a druhého plánu (1946-1957), které se časově shodují s naším tématem, bylo za cenu masivních domácích investic obnovit poničenou francouzskou ekonomiku, především základní dopravu a stavebnictví.⁷⁷ Podívejme se nyní detailněji na význam poválečného koloniálního impéria.

---

⁷³ JUDD, cit. d., s. 308.

⁷⁴ ORT, A.: *Francouzská koloniální politika po 2. světové válce*, Praha: Academia, 1968.

⁷⁵ FITZGERALD, E.: Did France Economic Empire Make Economic Sense?, *The Journal of Economic History*, Vol. 48, No. 2.

⁷⁶ FITZGERALD, cit. d., s. 378.

⁷⁷ http://www.plan.gouv.fr/mission/h_plan1.php, 15.4.2007, 11:20 .

Ze statistických dat⁷⁸ můžeme soudit, že impérium bylo i po válce stále důležitějším obchodním partnerem, přičemž jeho význam setrvale rostl. Od roku 1946 do roku 1958 rostl celkový objem exportu francouzského zboží do impéria (ve francích roku 1988) – za těchto dvanáct let přibližně 14x, přičemž globální objem rostl obdobným tempem. Poměr vývozu do impéria nikdy neklesl pod 32 % celkového vývozu a v letech 1948, 1949 a znovu 1952 překonal hranici 40 %. Průměrný podíl kolonií na francouzském exportu za sledované období IV. republiky byl přibližně 37,6 %. Ve struktuře dovozu hrály kolonie menší úlohu, když z nich Francie dovážela průměrně 24,4 % (opět za celé sledované období 1946-1952). Francii se rovněž podařilo bránit své koloniální državy před vlivem cizím kapitálových investic, když ze všech investic do kolonií tvořily francouzské drtivých 75%.

Jak bylo naznačeno v úvodu, vedle samotného finančního objemu koloniálního obchodu existují i další faktory, které mohou rozhodnout o jeho výhodnosti, nebo nevýhodnosti. Dalším argumentem pro uchování impéria jako významného pilíře francouzského ekonomického života je proto analýza obchodní bilance zahraniční obchodní výměny poválečné Francie. Obchod Francie se zahraničím byl podle statistik⁷⁹ po celou poválečnou dobu kromě roku 1955 deficitní, Francie více dovážela, než vyvážela. Nicméně bližší pohled na směr obchodu nám ukáže, že imperiální část obchodu, tj. obchod metropole s koloniemi, byla do roku 1955 výrazně přebytková, přičemž akumulovaný přebytek přesáhl 200 miliard tehdejších franků. Nesmíme také zanedbávat skutečnost, že koloniální přeprava byla vyhrazena pouze pro francouzské společnosti, tudíž sekundární zisky z koloniálních obchodu plynuly rovněž do francouzského hospodářství. Politická kontrola impéria a jeho hospodářství tak v poválečné době vyhradovala většinu potenciálních zisků z oblasti pro francouzské společnosti.

Třetí důležitým faktorem pro analýzu výhodnosti koloniálního hospodářského modelu je faktor měny. Všechny státy poválečné Evropy měly zoufalý nedostatek dolarů, které se v souvislosti s Bretton-woodskými měnovými dohodami staly nejdůležitější celosvětovou měnou. Válkou vyčerpaná Francie potřebovala suroviny pro rekonstrukci a nastartování svého hospodářství, existence garantovaného frankového trhu, který mohl dodávat část surovin pro metropoli, byla tak důležitou součástí ekonomického plánování. Suroviny, které by jinak Francie musela platit v dolarech, mohla tak jednoduše získávat za franky. Vedle toho i koloniální měny byly pevně navázány na frank, čímž se zvýhodňovala měna francouzská oproti dolarům.

---

⁷⁸ Veškerá data v následujícím odstavci čerpám z FITZGERALD, cit. d., s. 375-6, Tab. 1 a 3.

⁷⁹ FITZGERALD, cit. d., s. 377.

5.3 Ekonomické příčiny dekolonizace a proč se kolonie nevyplatily

Podle argumentů a části statistik můžeme soudit, že ekonomicky bylo poválečné impérium velice důležité. V dalších odstavcích se pokusím poukázat na limity tohoto uvažování a na ty ekonomické argumenty, které uspíšily nutnost koloniální říši rozpustit. Je pozoruhodné, že podobné motivy a příčiny dekolonizace můžeme vidět u obou koloniálních říší shodně.

První protiargument se odvíjí od bližšího prozkoumání ceny, za kterou se výrobky v imperiální ekonomice prodávaly. V politicky a celně obehnaném ekonomickém systému byla každá kolonie jako exportér faktickým monopolem v té dané komoditě, protože státní proexportní subvence v každé kolonii preferovaly dominující monokultury, které se pak nepěstovaly v žádné jiné části impéria. Stejně tak přepravní a další zpracovatelské služby byly vyhrazeny pro francouzské společnosti, které tak byly zbaveny konkurence. Tím se ovšem výrazně snížila šance na volnou tvorbu cen: koloniální obchodníci a výrobci nemuseli být konkurenceschopní, a proto nemuseli prodávat za světové ceny, ale za ceny výrazně vyšší. Jak píše Fitzgerald, tropické plody stály v říjnu 1956 ve Francouzské Západní Africe o 21-50% více než srovnatelné plody v Belgickém Kongu nebo v britských koloniích Guinejského zálivu.⁸⁰ Stejně tak přeprava mezi francouzskými africkými koloniemi a metropolí byla již od roku 1923 omezena výhradně na francouzskou flotilu, což navýšilo ceny o 20% a způsobilo spotřebitelům odhadovanou ztrátu přes 300 milionů tehdejších franků ročně.⁸¹ Nadsazené ceny koloniálního zboží pak způsobily metropolitním spotřebitelům roční kumulované ztráty odhadované na 60 miliard tehdejších franků. Vedle monopolizace odvětví nebo komodit působila na nekonkurenceschopné ceny i poválečná politická poptávka po sociálních programech pro pracující, které byly od konce 30. let pravidelně rozšiřované i na koloniální pracující, britské i francouzské. Francii k tomu vedla teorie asimilace.⁸² Rozšíření minimální mzdy i na koloniální dělníky tak dále zvýšilo výrobní náklady a snížilo konkurenceschopnost zboží z francouzského impéria, zejména v případě, kdy ostatní kolonie obdobné programy neimplementovaly. Francouzské impérium tak v celku vyrábělo zboží za vyšší ceny než jiné části světa, a tudíž poškozovalo francouzské spotřebitele i domácí ekonomiku jako celek.

Druhý argument se odvíjí od dominantní role dolaru jako platidla v mezinárodním obchodě. V případě, že přijmeme merkantilistická východiska, která byla zmíněna

---

⁸⁰ FITZGERALD, cit. d., s. 378.

⁸¹ MIEGE, cit. d., s. 241.

⁸² FITZGERALD, cit. d., s. 378.

v předchozích odstavcích, koloniální impérium by bylo dvojnásobně výhodné: nejen že by dodávalo metropoli suroviny v francích, ale zároveň by svým vývozem do dolarové ciziny bylo vítaným zdrojem deviz pro metropolitní měnovou zónu.

Nicméně ve světle předchozího odstavce je představa o značném vývozu impéria mimo frankovou zónu iluzorní: vysoké ceny frankové zóny omezovaly její vývoz pouze na metropoli. Vedle toho impérium jako takové výrazně dováželo z dolarové zóny, protože tamní ceny byly i tak nižší než ceny uvnitř impéria, nehledě k tomu, že francouzské kolonie 40. a 50. let ani zdaleka neumožňovaly jeho ekonomickou soběstačnost (nenacházelo se v nich např. ani jedno tehdy objevené a využívané velké ložisko energetických surovin, které bylo nutno dovážet z dolarového Blízkého Východu). Celá franková zóna tak po svoji existenci (1946-1958) udržovala se světem dolarový schodek, na němž se impérium podílelo velkou měrou, někdy přesahující až 40%.⁸³

Poslední důležitou bude analýza komoditního složení obchodu, tj. toho, které složky hospodářství měly z koloniálního obchodu největší prospěch. Při pohledu na strukturu vývozu a dovozu je zřejmé, že největší objem obchodu uskutečňovaly tradiční odvětví francouzského hospodářství, podnikající v málo modernizovaných oborech, jako byl textilní a dřevozpracující průmysl, výroba svíček, základní strojírenství.⁸⁴ Vidíme tu jasnou disproporci mezi deklarovanými cíly francouzské poválečné hospodářské politiky tak, jak byly definovány v Plánu, a realitou imperiální ekonomiky: zatímco plán preferoval masivní modernizaci s důrazem na těžký průmysl a infrastrukturu, z kolonialismu dosud profitovalo malé francouzské hospodářství. Ekonomické náklady, které s sebou udržování kolonií neslo, šly tak proti vůli záměru modernizovat domácí ekonomiku, neboť z existence kolonií ekonomicky profitovaly společnosti, které měla francouzská plánovaná ekonomika odvrhnout jako zastaralé. Dostát oběma požadavkům nebylo v konečnosti ekonomicky racionální.

5.4 Specifika koloniálních ekonomik a jejich důsledky

Pro kolonie západní Afriky bylo období přehodnocování dobou prudkého ekonomického rozvoje, a to zejména v porovnání s předcházejícími desetiletími. Ekonomická struktura mezi lety 1913 a 1939 se změnila jen pramálo. Africkou krajinu poznamenala výstavba železnic a velice umírněné rozšiřování vzdělání. Přesto hlavní ekonomickou aktivitou stále bylo pěstitelství vývozních plodin ve vyspělejších oblastech při pobřeží a samozásobitelské zemědělství zbytku oblasti. Peněžní ekonomika zasáhla oblast

---

⁸³ FITZGERALD, cit. d., s. 380, Tab. 4.

⁸⁴ MARSEILLE, cit. d., s. 350-73.

minimálně, a to výhradně sezónní dělníky v zemědělství a stavebnictví. Průmysl fakticky neexistoval, stejně jako těžba nerostných surovin. Pouhých 3,2 % mládeže ve školním věku v AOF získalo nějakou formu školního vzdělání.⁸⁵

Po konci druhé světové války zažívá ale místní hospodářství rozvoj vpravdě bouřlivý: mezi lety 1947 a 1957 vzroste Pobřeží slonoviny na místo třetího světového vývozce kakaa a kávy, zdvojnásobuje se také výroba a vývoz senegalských burských oříšků. Vedle toho vznikají první zárodky zpracovatelského, především potravinářského průmyslu, který je přímo napojen na vývozní střediska exportních zemědělských plodin. V důsledku toho se zdvojnásobil i počet pravidelně placených zaměstnanců v nezemědělské sféře, jen o nepatrně menší díl roste jejich celkový počet. Největší část populace zůstává nicméně stále zapojena v zemědělství (70%) a samozásobitelské hospodaření je časté. Přesto jsou i společenské změny výrazné: výroba elektřiny se téměř ztrojnásobuje, stejně tak dramaticky stoupá urbanizace. Roste počet lékařů, školní docházka v AOF dosahuje 13% a v britských afrických koloniích je jen o málo nižší. Co zapříčinilo tento rychlý rozmach a modernizaci ekonomického života?

Odpověď je nasnadě a pozorný čtenář předchozích kapitol ji již jistě tuší: státní plánování a státní investice. Hospodářský rozvoj AOF i britských kolonií po druhé světové válce závisel na státní intervenci do ekonomiky, nicméně přesto vykazují obě koloniální mocnosti některá specifika.

Prvním mohutným impulsem pro rozvoj ekonomiky francouzských kolonií bylo zavedení jednotné měny v roce 1945, která byla (a dosud je) kryta francouzskou centrální bankou. Frank CFA (nejprve jako zkratka pro *Colonies françaises d'Afrique*, poté *Communauté française d'Afrique*) s hodnotou vyšší než frank metropolitní měl uchránit koloniální ekonomiky před devalvaci svého metropolitního protějšku, na jehož kurz byl pevně navázán, nejprve v poměru 1 CFA = 1.70 FRF, od října 1948 pak 1 CFA = 2.00 FRF. Měnová unie, která integrovala všechny státy AOF, umožňovala lepší spolupráci v rámci bloku a zjednodušila finanční transakce. Stojí za to připomenout, že i přes několik dalších devalvací a změny počtu členů měnové unie je dosud CFA frank měnovou jednotkou nejen západní, ale i střední Afriky, nyní navázán na euro, ale stále kryt francouzskou národní bankou a od roku 1961 řízen centrální bankou BCEAO (*Banque Centrale des États d'Afrique Occidentale*) ze senegalského Dakaru. Měnová politika celé AOF je tak úzce svázána,

---

⁸⁵ BERG, E.: The Economic Basis of Political Choice in French West Africa, s. 391, in: *American Political Science Review*, Vol. 54, No. 2., (Jun., 1960), s. 391-405.

zároveň „odnárodněna“ a nedovoluje mnoho monetární svévole nebo zneužití ke krátkodobým politickým cílům.

Vedle toho Francie sama aktivně podporovala hospodářství kolonií: celkový objem investic dosáhl za sledované poválečné desetiletí 170 miliard CFA franků⁸⁶, přičemž přes 70% investic do AOF šlo z Francie, to především ve formě přímých subvencí a bezúročných půjček, což byl největší rozdíl v porovnání s investiční politikou III. republiky, která poskytovala půjčky výlučně s běžným komerčním úrokem.⁸⁷ Vedle toho Francie přímo financovala celou státní správu a pořádkové síly, čímž dále šetřila místní zdroje, které mohly být investovány do rozvoje hospodářství. Ač tu můžeme při použití ideologických brýlí vidět jasný příklad dominance zahraničního kapitálu, je třeba si uvědomit, že francouzské státní investice směřovaly především, ve shodě s premisami plánovacích orgánů, do výstavby infrastruktury, cest, železnic, přístavů nebo letišť, dále pak do zdravotnictví a školství. Francouzské investice tak přispívaly k rozvoji místního hospodářství, ze kterého měly užitek místní lidé.

Vedle toho do kolonií po válce přicházejí v daleko větší míře Evropané, především Francouzi, aby nastoupili místa odborníků pro rozvoj ve státní správě i v hospodářství. Lákají je sem především nižší životní náklady, které při stejné mzdě ve státním sektoru zajišťují vyšší životní úroveň. Vedle toho je ve francouzské západní Africe nižší počet Afričanů ve státní správě, než je tomu v okolních britských koloniích, přičemž důvodem může být skutečnost, že zatímco Britové viděli pro kolonie autonomii jako jistou finalitu jejich přítomnosti, pro Francouze myšlenka nezávislosti nebyla na pořadu dne. Konečně, jak uvádí shodně Berg⁸⁸ i Delavignette,⁸⁹ africké politické elity našly v té době uplatnění při tvorbě koloniální politiky v politických institucích v Paříži, resp. v teritoriálních shromážděních, a proto neměly motivaci (ani čas), aby obsazovali místa ve státní správě.

Posledním nezanedbatelným rysem ekonomiky koloniální AOF je výrazná vnitřní ekonomická nerovnost. Nejrozvinutějším byly pobřežní kolonie Senegal a Pobřeží slonoviny, do jisté míry i autarkická ekonomika Guineje a Dahomé (dnešní Benin). Např. v roce 1951 připívaly pobřežní kolonie k exportu z 91%, ač zahrnovaly pouze 7 milionů z celkového počtu 19 milionů obyvatel AOF, zároveň jen v samotném Senegal a Pobřeží slonoviny našlo práci 75% všech placených pracovníků a 50% všech zahraničních investic, přičemž všechny

---

⁸⁶ Všechny finanční hodnoty jsou uváděny v CFA francích roku 1956, není-li výslovně uvedeno jinak.

⁸⁷ BERG, cit. d., s. 395.

⁸⁸ BERG, cit. s., s. 397.

⁸⁹ DELAVIGNETTE, cit. d., s. 263.

tyto údaje vykazují po celá 50. léta setrvalý růst.⁹⁰ Export je ovšem zcela jednoznačně navázán na Francii: obchod mezi koloniemi samotnými čítá pouze okolo 10 % exportu a chabá 2% importu. Neexistence národního trhu je zapříčiněna koloniálním uspořádáním: četnost dopravních cest do Francie dovoluje dovážet výrobky z Evropy za ceny v podstatě srovnatelné s cenami africkými. Místní trh tak funguje pouze jako dodavatel surovin k pobřežním přístavům, odkud jsou dále expedovány do Francie.

Můžeme shrnout, že ekonomika AOF vykazuje výraznou závislost na Francii v několika směrech: Francie je garantem společné měny celé oblasti, která je navíc řízena nikoliv centrálními bankami jednotlivých kolonií, které by mohly podléhat politickému tlaku, ale nezávislou centrální bankou v Dakaru. Francie je hlavním investorem a hospodářským partnerem kolonií, zároveň pro jejich vývoz představuje garantovaný trh. Ten dovoluje koloniálním vývozcům prodávat za ceny vyšší, než by byly ceny konkurenceschopné na světovém trhu. Francouzi také představují hlavní zdroj kvalifikované pracovní síly v koloniích, ať už je řeč o administrativních, nebo o průmyslových pracujících. Konečně, ekonomiky jednotlivých kolonií nejsou vzájemně provázány a vykazují jasné nerovnosti, které v důsledku hovoří pro zachování pout s Francií namísto jejich rychlého přetrhání.

---

⁹⁰ BERG, cit. d., s. 400, Tab. 1.

6 Formulace empirických zobecnění

Na základě veškerého výše uvedeného se můžeme pokusit formulovat zobecnění, která nám v následné srovnávací případové studii dovolí zjistit, jaký měla dekolonizace na nové státy vliv a zda zjištěné rozdíly vedou v osvobozených zemích k odlišným důsledkům.

Teze oddělím na politické a ekonomické, stejně, jak to činí předcházející kapitoly.

6.1 Politické

- Příčiny dekolonizace byly v obou sledovaných říších obdobné. Historická situace po konci 2. světové války měla na obě říše srovnatelné efekty a nic nám nedovoluje soudit, že by se dekolonizaci v daném politickém kontextu dalo v masovém měřítku předejít. Historická zkušenost s dekolonizací ukazuje, že Británie byla lépe připravena přijmout ztrátu kolonií bez politických otřesů. Uvolňování pout s bělošskými koloniemi od poloviny 19. století vytvořilo mnoho precedentů, které poskytovaly návod, jak se s odloučením zámořského území vyrovnat. Samostatnost kolonií představovala pro Británii budoucnost, zatímco Francie k tomuto poznání dospívá až na konci 50. let.
- Domácí politické prostředí Británie bylo ve vztahu ke koloniální problematice pozoruhodně homogenní a střídání vlád neovlivnilo koloniální politiku. Kolonialismus nebyl nikdy předmětem politického boje a postup v dekolonizaci se setkal se jasným společenským konsensem. I pro-imperiální radikální Konzervativní strany nikdy nepřevážili jinak široce sdílenou politickou podporu od dekolonizace k násilnému udržování afrického impéria.⁹¹ Oproti tomu Francie nevykazovala jednotnou zahraniční politiku a její politický systém byl náchylný k otřesům v důsledku koloniálních problémů.
- Francie zapojila kolonie do svého politického života, a tak jim umožnila podílet se na formulaci koloniální politiky své vlády. Na jedné straně tak afričtí vůdcové získali cennou praxi v politice a zkušenost s prací v evropském prostředí pokročilé demokracie, na druhé straně si uvědomili, že budoucnost jejich země spočívá ve spolupráci s Francií. Britové oproti tomu představitele kolonií do politického systému mateřské země neintegrují, svěřují jim klíčové pozice ve správě kolonií samotných. Tím sice vůdcové rovněž získávají politickou praxi,

---

⁹¹ SMITH, cit. d., s. 78.

zároveň ale tento postup dovoluje vést proto-nacionalistickou a populistickou politiku, která se ohlíží pouze na zájmy toho daného koloniálního teritoria. Jelikož se neúčastnili politického života metropole, byly jim i vzdálenější pravidla fungování demokratického zřízení.

- V západoafrických koloniích Británie nežije mnoho Evropanů, na rozdíl od jiných částí britské říše. V AOF naproti tomu Evropané a zejména Francouzi tvoří hlavní část středního stavu.
- Společné rysy naopak vykazují post-koloniální organizace především důrazem na kulturní a vědeckou spolupráci. Společné mají i rezignaci na koordinaci zahraniční politiky.

6.2 Ekonomické

- Ekonomicky se kolonie ukazují jako nevýhodné pro obě dvě koloniální říše. Okamžik, kdy se tato ekonomická nevýhodnost výrazněji projeví, se pozoruhodně kryje s nezávislostí afrických kolonií, a dovoluje usuzovat, že metropolitní představitelé si dobře uvědomovali proměny ekonomické důležitosti kolonií. V britském prostředí přestávají ekonomické kruhy, které profitovaly z kolonialismu, mít přímý vliv na koloniální politiku metropole. Ekonomická vazba mezi kolonialismem v britském impériu se tak rozpouští a koloniální politika je řízena především strategickými zájmy.
- V britské říši ještě v předválečné době začíná být ekonomické smýšlení vedeno plánováním a státní intervencí do hospodářství, a tuto politiku zavádí po válce i Francie. Jak se tradice státních zásahů do ekonomiky ujmou nové země, popíšu v další kapitole.
- Ve francouzských koloniích vidíme úzkou ekonomickou vazbu na metropoli, nejen v obchodě, ale zejména v měně, která byla navíc oddělena od politického vedení kolonií, ve zdroji investic a v závislosti na francouzských odbornících v hospodářství. Británie oproti tomu do koloniální administrativy od konce války přijímala aktivně místní elity, a to i na klíčové pozice v hospodářství. Rozpad formální impéria se kryje s ústupem Británie od měnového centralismu a se zrušením šterlinkové zóny. Od roku 1951 (vyhlášení parlamentní ústavy v nejdůležitějších západoafrických koloniích) je odpovědnost za ekonomický vývoj již do značné míry na bedrech Afričanů.

7 Případová studie: srovnání vývoje Ghany a Pobřeží slonoviny po vyhlášení nezávislosti

V této závěrečné části své bakalářské práce se budu snažit odpovědět na otázku, kterou jsou si položil v samotném úvodu: zda rozdíly v dekolonizaci, které jsem vyčetl v předchozí části, měly zjistitelný vliv na další historický vývoj sledovaných států.

7.1 Proč právě Ghana a Pobřeží slonoviny? Shodné rysy

Tyto dva státy jsem k závěrečnému ověření zvolil na základě několika shodných rysů, které dovolují usuzovat o dobré možnosti srovnání, protože poukazují na obdobný výchozí bod ve chvíli vyhlášení nezávislosti:

- Oba dva státy mají přibližně shodnou rozlohu (Ghana 238 540 km², Pobřeží slonoviny 322 460 km²) i počet obyvatel (Ghana 21 029 853 v roce 2007, Pobřeží slonoviny 17 654 843 v roce 2006).
- Oba státy jsou umístěny ve shodném geografické a klimatické oblasti západní Afriky, přírodní podmínky pro zemědělství i pro rozvoj měst, průmyslu a dopravy v obou státech budou obdobné.
- Ve chvíli vyhlášení nezávislosti měly oba dva státy obdobný příjem *per capita*. Stejně tak bylo shodné zapojení obyvatelstva do zemědělství: 75% obyvatel Ghany a 85% obyvatel Pobřeží slonoviny čerpalo svoje příjmy z zemědělství a lesnictví.⁹²
- Oba dva státy představovaly území s výrazně vyšší životní úrovní, než jaká byla v okolí. Ghana byla považována v 50. letech po Egyptu a Jihoafrické Unii za nejbohatší stát celé Afriky,⁹³ Pobřeží slonoviny bylo nejbohatším územím francouzského koloniálního panství v Africe a největším exportérem.⁹⁴
- Důležitou ekonomickou aktivitou a exportním artiklem obou zemí ve chvíli vyhlášení nezávislosti bylo pěstování kakaa a dalších exportních plodů. Jsou tedy obdobně závislé na pohybu cen na světovém trhu.

---

⁹² DUE, J. M.: Agricultural Development in the Ivory Coast and Ghana, s. 638, in: *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 7, No. 4, Jun. 1969, s. 637-660.

⁹³ AMAMOO, J. G.: Ghana and the Western Democracies, s. 54, in: *African Affairs*, Vol. 58, No. 230. (Jan., 1959), s. 54-60. Dále též v GRENVILLE, cit. d., s. 751.

⁹⁴ BERG, cit. d., s. 401, Tab. IV. Průměrné hodnoty pro AOF, jak je uvádí Berg v Tab. I na str. 393 sice hovoří výrazně ve prospěch Ghany, nicméně, jak je dále v textu uvedeno, Pobřeží slonoviny byla daleko nejsilnější ekonomikou celého AOF a bráno samostatně, s Ghanou se ekonomicky srovnává.

- Průmysl byl ve sledovaném období zaměřen téměř výhradně na zpracování zemědělských výrobků, nicméně po vyhlášení nezávislosti se obdobně diverzifikuje.⁹⁵

7.2 Srovnání vývoje od vyhlášení nezávislosti: Pobřeží Slonoviny a Ghana

Ghana získává nezávislost jako první africký stát s černošskou většinou 6. března 1957. Přecházelo tomu schválení nové ústavy z dubna 1954, která definitivně ukončila nerovné zastoupení Evropanů a Afričanů v legislativním orgánu, neboť zavedla přímé volby do tohoto orgánu. Výrazně oslabil moc guvernéra a zároveň vytvořila v regionech soustavu volených rad, která dále podlamovala autoritu tradičních náčelníků. V těch zvítězila Convention People's Party (CPP), kterou vedl v USA vzdělaný politický předák Kwame Nkrumah. Jeho vláda v roce 1956 vydává návrh zákona o budoucí nezávislosti kolonie, přičemž britská vláda se k tomuto návrhu vyjádřila v zásadě kladně, pod podmínkou, že nezávislost bude přiznána, pakliže ji podpoří velká většina obyvatel v budoucích volbách. V těch zvítězila opět CPP s naprostou většinou 71 křesel z 104, tudíž vyhlášení nezávislé Ghany nic nebránilo. Ekonomika Ghany v té době také výrazně rostla v důsledku vysokých cen hlavního vývozního artiklu, kaka. Političtí představitelé chtěli prolomit cizí obchodní monopol a prosadit větší množství Afričanů do státní správy, přičemž druhý požadavek se jim podařilo uskutečnit ještě před nezávislostí.⁹⁶ Zde se ukazuje nedostatek britského přístupu: politická moc byla svěřena představitelům, kteří nebyli kultivováni politickým systémem Západu, a snaha neintervenoovat do „přirozené“ povahy moci v Africe umožnila ustavení autoritářského režimu, který rychle popřel britské politické dědictví.

Předáci nového státu si uvědomovali průkopnickou roli Ghany jako prvního dekolonizovaného černošského státu v Africe.⁹⁷ Ač těsně po vyhlášení nezávislosti vedoucí představitelé Ghany vyjadřovali svoji vůli být součástí západního společenství a hovořili o přátelství s Izraelem a USA,⁹⁸ ve vnitřní politice se projevilo silné odklonění se od Británie. Nová ústava z července 1960 zrušila prerogativ královny nad republikou a zároveň začala tvrdě zasahovat proti zárodkům opozice, v jejichž neformálním čele byl někdejší vůdce protibritské umírněné opozice Danquah. Ten byl ještě roku 1960 zatčen, stejně jako mnoho

⁹⁵ DUE, cit. d., s. 641.

⁹⁶ KLÍMA, cit. d., s. 51.

⁹⁷ ASAFU-ADJAYE, E. O.: Ghana since Independence, s. 182, in: *African Affairs*, Vol. 57, No. 228. (Jul., 1958), s. 182-188.

⁹⁸ AMAMOO, cit. d., s. 53-54.

jeho spolupracovníků.⁹⁹ Stejně tak zakročil nový režim proti představitelům tradiční státní správy, kmenovým náčelníkům. Ghana se tak začala po marxistickém vzoru měnit na stát s jednou vládnoucí stranou. Nkrumah se k marxismu sám přihlásil stěžejní prací vlastního politického programu *konsciencismu*, kterou nazval *Neokolonialismus – nejvyšší stádium imperialismu*, patrně po vzoru známé Leninovy stati. Důraz na některé tradiční prvky v jeho politickém programu mu sice vynesl ideologickou kritiku evropských marxistů, ta se však sklonila před ekonomikou a východní blok se stal hlavním ekonomickým spojencem Ghany.¹⁰⁰

Dědictví britského plánování se otisklo také v ekonomické politice. Nkrumahovo vedení si uvědomovalo, že hlavní očekávání jejich voličstva od nezávislosti je dosáhnout životní úrovně Západu. Vnější úspěch, který mělo ekonomické plánování v SSSR za krize 30. let nebo ekonomické úspěchy maoistické Číny, vedl, podobně jako jinde v rozvojovém světě, k přijetí ekonomického modelu, který podědil po Britech.¹⁰¹ V Ghaně, kde i za koloniálních dob bylo evropské osídlení omezeno na několik stovek osob, ovšem místy chyběl profesionální potenciál ke zvládnutí obtížných úkolů, které s plánováním souvisí.¹⁰²

Jelikož ghanské hospodářství bylo především zemědělské, osou tohoto programu byla kolektivizace. Hlavním exportním artiklem bylo kakao: v roce 1960 zaručovalo 59% hodnoty ghanského exportu, přičemž tento podíl stoupl na 65% v roce 1967. Ghana byla největším světovým producentem kaka. ¹⁰³Od dubna 1961 bylo veškeré obchodování s kakaem soustředěno v rukou United Ghana Farmers Co-operative Council (UGFCC), jehož proklamovaným cílem byla technická pomoc pro zemědělce, nicméně stalo se spíše politickým nástrojem pro propagaci kolektivizace. Ta sice nebyla násilná jako v Evropě, soukromé farmy byly ale velice znevýhodněny. Ústřední správní orgán selhával zejména v zajištění kvalitních strojů a postřiků, který by měly zefektivnit práci zemědělcům. Bohužel tyto cíle naplněny nebyly: na místa odpovědných pracovníků byli, často z politických příčin, dosazováni nekompetentní a nekvalifikovaní straníci, kteří byli zhusta negramotní. Korupce rostla významným tempem. Nevýhodné nákupy strojů ze zahraničí, především ze SSSR, připravily ghanské zemědělce o další důležité finanční prostředky. Po sovětském vzoru

---

⁹⁹ GRENVILLE, cit. d., s. 753.

¹⁰⁰ KLÍMA, cit. d., s. 55.

¹⁰¹ O dalších realizacích marxismu v prostředí rozvojových ekonomik viz např. MURAVCHUK, J.: *Nebe na zemi*, Praha: BB art, 2003.

¹⁰² GRENVILLE, cit. d., s. 751.

¹⁰³ DUE, cit. d., s. 640.

zřizované traktorové stanice se ukázaly jako plýtvání, do roku 1965 byla polovina jejich vozového parku nepoužitelná.¹⁰⁴

Vedle kakaa se kolektivizovalo i pěstování dalších plodin, cukru, tabáku, rostlinného oleje nebo rýže. I zde ale efektivní využití naráželo na v našem prostředí klasické problémy státního a politizovaného zemědělství: na místa klíčových manažerů byli dosazováni lidé z politických pohnutek, kteří často neměli potřebné vlastnosti. I regionální rozmístění provozů se řídilo politickou poptávkou a zpracovatelské závody se budovaly v místech, kde chyběla vedle potřebné infrastruktury i dostatečné množství zdrojů. Motivační kampaně Dělnických brigád a Ligy mladých farmářů sice mobilizovaly určité množství městského obyvatelstva pro práci v zemědělství, brzy se však změnily v politické a propagační akce bez valného ekonomického užitku.¹⁰⁵

I přes mohutnou státní podporu tak páteří rozvoje byly malé soukromé farmy, které přispívaly k exportu z 92%. Mezi lety 1957 a 1964 se jejich výkon téměř zdvojnásobil. Průměrně zaměstnávaly 20 osob na farmu, což bylo méně, než větší státní a kolektivní podniky, kde se toto číslo pohybuje okolo 120.¹⁰⁶

Pobřeží slonoviny dostalo samosprávnou vládu v prosinci 1958, kdy se v referendu vyslovilo pro setrvání ve Francouzském Společenství (viz výše). 7. srpna 1960 se pak Pobřeží slonoviny stává zcela suverénním státem. Do čela se dostává dobře známý politik, Félix Houphouët-Boigny, někdejší poslanec francouzského Národního shromáždění a ministr několika vlád IV. republiky. Svoji popularitu získal jako zakladatel sdružení domorodých plantážníků *Syndicat Agricole Africain* za druhé světové války, které se roku 1946 transformovalo v *Parti Démocratique de la Côte d'Ivoire* (PDCI). Stál rovněž u zrodu celoafrického *Rassemblement Démocratique Africain* a francouzská koloniální politika v Africe 50. let je do značné míry ozvěnou jeho představ, vedle představ ostatních afrických vůdců v Paříži. V době boje přiznání občanských práv těsně po druhé válce koketoval s francouzskou komunistickou stranou, která v té době představovala jedinou otevřeně protikoloniální sílu ve francouzském politickém prostředí, v roce 1950 se však od komunistů odvrací a uvědomuje si nezbytnost spolupráce afrických kolonií s Francií.¹⁰⁷ Jeho kolonie a později nezávislá země nebyla nejvýznamnějším světovým vývozcem ani jedné ze svých exportních surovin, byla závislá na pohybu světových cen, který na konci 50. letech mírně

---

¹⁰⁴ DUE, cit. d., s. 643.

¹⁰⁵ DUE, cit. d., s. 648.

¹⁰⁶ DUE, cit. d., s. 651.

¹⁰⁷ SMITH, cit. d., s. 87-88.

klesl. Proto připuštění závislosti na Francii při záruce vyšších výkupních cen plodin přineslo zemi ekonomickou jistotu.¹⁰⁸

Pobřeží slonoviny tak zůstalo věrné ekonomickému systému, který načrtla francouzská koloniální správa, pouze částečně. Dědictví úzké politické a ekonomické kontroly Francie po vyhlášení nezávislosti přetrvávalo. Státní intervence nebyla opuštěna, nicméně k její realizaci bylo využito technologických znalostí francouzského personálu na místě. Hlavním heslem ekonomické politiky od poloviny 50. let byla diverzifikace exportu, vytvoření předpokladů pro potravinovou soběstačnost a ekonomická spolupráce s Francií. Páteří a hlavním cílem vládní zemědělské politiky byly soukromé podniky, které byly, oproti Ghaně, více koncentrovány v plantážnický způsob produkce. Dobrovolná sdružení farmářů byla podporována jako prostředek efektivnějšího sdílení technologicky a investičně náročných projektů, jako jsou nákupy techniky, hnojiv a postřiků, přičemž stát poskytoval na tyto nákupy úvěrové garance. Vedle státu investice a dotace zemědělcům poskytovala i řada soukromých investičních fondů, které byly často řízeny z Francie, jako např. v případě ananasového sdružení SALCI, patřící bance BNP. Výzkum v zemědělství opět prováděly v místě usazené pobočky francouzských výzkumných ústavů.¹⁰⁹

Zemědělství Pobřeží slonoviny bylo také méně odkázáno na jednu komoditu, neboť vedle nejdůležitější kávy vyváží i kakao, vzácné dřevo, banány a další plodiny, jejichž podíl se mezi lety 1960 a 1967 zvýšil na úkor právě kávy.¹¹⁰ Další diverzifikace směrem k pěstování rýže a bavlny a palmového oleje byla financována prostřednictvím západního kapitálu, nejen z Francie, ale i z prostředků vznikajícího evropského společného trhu, z SRN a ze Světové banky. Úvěry a subvence, nutné k prvotním investicím do nových plodin, byly podmíněny přesným podnikatelským plánem, který musel každý zájemce o subvenci předložit.

Pokud se podíváme na srovnání ekonomických ukazatelů, vychází bývalá francouzská kolonie ze srovnání lépe.¹¹¹ Zatímco Pobřeží slonoviny vykazuje průměrný roční růst 5%, Ghana 60. let stagnuje a od konce tohoto desetiletí dokonce klesá ročním tempem 9%. Podle Francise Teala je třeba tento pokles přičíst zejména ekonomickým opatřením ghanské vlády.¹¹² Kromě neefektivních investic, o kterých se zmiňuje i Due, ovšem vstupují do hry na

---

¹⁰⁸ DUE, cit. d., s. 652.

¹⁰⁹ DUE, cit. d., s. 652.

¹¹⁰ DUE, cit. d., s. 640.

¹¹¹ TEAL, F.: The Foreign Exchange Regime and Growth: A Comparison of Ghana and the Ivory Coast, s. 267, in: *African Affairs*, Vol. 85, No. 339. (Apr., 1986), s. 267-282.

¹¹² TEAL, cit. d., s. 270.

první pohled méně výrazné faktory, které jsou opět důsledkem rozdílu v koloniálním dědictví, a sice faktor měny.

Jak jsme již řekli, celé bývalé francouzské území v Africe dostalo společnou měnu, která byla vázána na frank, kryta francouzským ministerstvem financí a spravována centrální bankou v Senegalu, která nebyla navázána na dakarskou vládu. Ghana oproti tomu již při nezávislosti roku 1957 získává vlastní měnu, která sice zůstává součástí šterlinkové zóny, ale na druhou stranu samostatná ghanská centrální banka je vybavena velkou měnovou autonomií. Ta umožňovala přizpůsobovat měnovou politiku potřebám domácích výrobců.¹¹³ V roce 1962 se tak Ghana obehkala celními tarify a omezila konvertibilitu měny. To, jak dobře dokazuje Teal, sice posílilo měnu, ale znesnadnilo konkurenceschopnost ghanských producentů kakaá. Dobře se to projevilo v případě opětovného růstu světových cen od poloviny 60. let.¹¹⁴ Ač ceny kávy rostly, reálné příjmy ghanských zemědělců klesají, a to především vinou inflace, která je důsledkem intervence státu do ekonomiky prostřednictvím národní banky a masivní podpory domácí poptávky. Pokud by, jak se ukazuje při srovnání ekonomického rozvoje Ghany v dobách imperiálního volného trhu, měla Ghana více realistickou monetární politiku, kterou by mohla zajistit liberální centrální banka, mohla by růst Pobřeží slonoviny napodobit.¹¹⁵ Monetární dědictví kolonialismu se tu ukazuje jako velice důležité pro nastavení limitů nové, nezávislé administrativy.

---

¹¹³ TEAL, cit. d., s. 272.

¹¹⁴ TEAL, cit. d., s. 274, Tab. 3.

¹¹⁵ TEAL, cit. d., s. 277.

8 Závěr

Jak ukazuje závěrečná případová studie, mezi historickým vývojem Ghany a Pobřeží slonoviny je výrazný rozdíl, jak v ekonomické oblasti, tak v politické oblasti. Ačkoliv Ghana vychází z výhodnějších výchozích podmínek, vedle dobré ekonomické situace 50. let může i v politické oblasti může čerpat z britské zkušenosti s dekolonizací, přesto podle ekonomických měřítek i politické stability nemůžeme vidět Ghanu jako úspěch. Podle předložených důkazů by se dalo soudit, že rozdíly ve francouzské a britské dekolonizaci měly na rozdílném vývoji nezanedbatelný podíl. Z politických rozdílů bych viděl jako nejdůležitější efekt inkorporace koloniálních elit do politického systému Francie v Paříži. Noví afričtí vládcové vděčili za svou politickou zkušenost Francii a zachovali s ní spojenectví a spolupráci, a zároveň soudí někteří autoři, že je politické prostředí kultivovalo. Britové se oproti tomu nesnažili intervenovat do „tradičních“ způsobů vlády a odporu proti kolonialismu ustupovali, což se projevilo v neintervenci v případě radikalizujícího se národního hnutí ve Zlatonosném pobřeží.

Z ekonomických rozdílů dekolonizace bych za určující viděl dva faktory: v první řadě stupeň provázání koloniálních ekonomik s ekonomikou metropole, v druhé řadě percepce plánování v ekonomické politice. Jak jsem se pokusil dokázat, ekonomika francouzských kolonií byla závislá na pro kolonii výhodném obchodě s Francií, stejně jako velké množství klíčových francouzských odborníků v Africe podmiňovalo dobré vztahy mezi africkou zemí a bývalou metropolí. Ekonomický vývoj kolonie, ač v stejně jako v britských koloniích veden státním plánováním, tak byl do jisté míry řízen zkušenějšími podnikateli a vykazoval pak lepší makroekonomické ukazatele. Britové oproti tomu ve sledovaných koloniích nepředstavovali výraznou ekonomickou veličinu. Obchod britské západní Afriky byl otevřen celému světu. Proto, když kolonie podědily ekonomické plánování jako hlavní osu národního hospodářství, chyběla zkušenost bývalé koloniální mocnosti, aby se plány daly úspěšně realizovat. Na místo Britů přitom nastupují odborníci z východního bloku, kteří mají s tropickým hospodářstvím méně zkušeností.

Na závěr tak můžeme směle konstatovat, že kolonialismus se na dalším vývoji nových afrických kolonií podílel značnou měrou. Jeho dědictví se v zásadních ohledech lišilo podle toho, zda byl stát součástí britské, nebo francouzské říše. Tato práce si nekladla za cíl hodnotit, zda byl kolonialismus jako takový společensky přínosným, protože pro takovou studii není do dnešních dnů dostatek empirického materiálu ke studiu pre-koloniálních

společností. Věřím však, že přednesené zkušenosti a z nich vyvozené názory dovoluji osvětlit některé jeho méně viditelné aspekty a důsledky.

9 Použitá literatura

9.1 Obecné historické publikace

- * GRENVILLE, J. A. S.: A history of the world in the twentieth century; vol. 2. Conflict and liberation, 1945-1996, Cambridge: Harvard University Press, 1997, s. 370-95, ISBN 0-674-39962-5.
- * JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Praha: Rozmluvy, 1991, 845 s., ISBN 80-85336-07-3.

9.2 Monografie

- * COLLINS, R. O. (ed.): Problems in the history of modern Africa, Princeton, N.J.: Markus Wiener Publishers, 1997, 276 s., ISBN 1-55876-124-1.
- * GANN, L.H., DUGNAN, P. (eds.): Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 2, The History and Politics of Colonialism 1914-1960, Cambridge: University Press, 1970, 563 s.
- * GANN, L.H., DUGNAN, P. (eds.): Colonialism in Africa 1870-1960. Vol. 4, The Economics of Colonialism, Cambridge: University Press, 1975, 719 s.
- * GIRARDET, R.: L'idée coloniale en France: De 1871 à 1962, Paris: La Table Ronde, 1972, 332 s.
- * HARGREAVES, J. D.: Decolonization in Africa, London: Longman, 1990, 263 s., ISBN 0-582-49151-7.
- * HOBSON, J.: Imperialismus, Praha: ČSAV, 1962, 337 s.
- * JUDD, D.: Impérium, Praha: BB art, 1999, 507 s., ISBN 80-7257-046-3.
- * KLÍMA, V.: Ghana, Praha: Libri, 2003, 90 s., ISBN 80-7277-156-6.
- * MARSEILLE, J.: Empire colonial et capitalisme français: histoire d'un divorce, Paris: Seuil, 1989, 458 s, ISBN 2-02-010894-1.
- * MIEGE, J.-L.: Expansion européenne et décolonisation de 1870 à nos jours, Paris: PUF, 1986, 424 s., ISBN 2-13-039552-X.
- * MORRIS, J.: Farewell the Trumpets: an Imperial Retreat, London: Faber and Faber, 1998, 572 s., ISBN 0-571-19468-0.
- * MORRIS, J.: Pax Britannica: the climax of an Empire, London: Faber and Faber, 1998, 543 s., ISBN 0-571-19467-2.
- * NÁLEVKA, V.: Čas soumraku: rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce, Praha: Triton, 2004, 199 s., ISBN 80-7254-495-0.
- * PENCROSE, J. (ed.): European Imperialism and the Partition of Africa, London: F. Cass, 1975, 171 s.

9.3 Články

- * ALBERTINI, R.: The Impact of Two World Wars on the Decline of Colonialism, *Journal of Contemporary History* Vol. 4, No. 1. (Jan., 1969), s. 17-35.
- * AMAMOO, J. G.: Ghana and the Western Democracies, in: *African Affairs*, Vol. 58, No. 230. (Jan., 1959), s. 54-60.
- * ASAFU-ADJAYE, E. O.: Ghana since Independence, in: *African Affairs*, Vol. 57, No. 228. (Jul., 1958), s. 182-188.

- * BERG, Elliot: The Economic Basis of Political Choice in French West Africa, s. 391, in: *American Political Science Review*, Vol. 54, No. 2. (Jun., 1960), s. 391-405.
- * BREENE, Arnold: Francophone Africa, in: *African Affairs*, Vol. 66, No. 262. (Jan., 1967), pp. 12-19.
- * EMERSON, Raoul: Colonialism, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 4, No. 1. (Jan., 1969), s. 3-16.
- * DUE, J. M.: Agricultural Development in the Ivory Coast and Ghana, in: *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 7, No. 4. (Dec., 1969), s. 637-660.
- * FITZGERALD, E. P.: Did France's Colonial Empire Make Economic Sense? A Perspective from the Postwar Decade, 1946-1956, in: *The Journal of Economic History*, Vol. 48, No. 2. (Jun., 1988), s. 373-385.
- * FLINT, J.: Planned Decolonization and Its Failure in British Africa, in: *African Affairs*, Vol. 82, No. 328. (Jul., 1983), s. 389-411.
- * GOLDBERG, Melvin: Decolonisation and Political Socialisation with Reference to West Africa, in: *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 24, No. 4. (Dec., 1986), s. 663-677.
- * PEARCE, R.: The Colonial Office and Planned Decolonisation in Africa, in: *African Affairs*, Vol. 83, No. 330. (Jan., 1984), s. 77-93.
- * SMITH, T.: A Comparative Study of French and British Decolonization (in Decolonization and the Response of Colonial Elites), in: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No. 1. (Jan., 1978), s. 70-102.
- * TEAL, F.: The Foreign Exchange Regime and Growth: A Comparison of Ghana and the Ivory Coast, in: *African Affairs*, Vol. 85, No. 339. (Apr., 1986), s. 267-282.
- * WHITE, N. J.: The Business and the Politics of Decolonization: The British Experience in the Twentieth Century, in: *The Economic History Review*, New Series, Vol. 53, No. 3. (Aug., 2000), s. 544-564.

10 Summary

This paper aims to compare differences between the way the British and French colonial empires in Africa, mainly in its western part, dissolved themselves, in a process described as decolonization. From this comparison, it tries to define which consequences, aspects and circumstances of the differences in the respective colonial heritages had an impact on future development of the newly independent nations of Western Africa. Thus, it seeks to conclude if and to what extent was the colonial experience determining for these countries, and to contribute to a broader discussion concerning the responsibility of colonialism.

In the first part, it describes the historic experience with decolonization in both empires, political and legal issues of decolonization, including the possible causes of decolonization, proposed European transformations of imperial policies and the surrounding discussion, decolonization political legacy and the *dénouement* of decolonization itself. It also mentions the role, even if marginal, of some of the postcolonial international organizations such as the Commonwealth and the Francophonie. It concludes that although the British were slightly favored by their decolonization experience, the French sought to incorporate the colonies in their political system and thus, contributed to a broader comprehension between the ancient metropolis and the new African countries.

In the second part, the paper comments on the economics of decolonization, both of the empires and of the colonies. It broadly describes the economic value of the African empire and its fluctuating economic importance. I tried as well to assume some of the economic causes of the decolonization and the nature and influence of the European countries in the framing of postcolonial economic policy. The role of monetary arrangement is also taken into account.

In the following part, my paper puts together both the economic and political aspects of the comparison of decolonization. From them, it tries to determine which differences would play a crucial role in the forthcoming development of African countries. To verify them, my paper brings up a closing comparative case-study. In this closing part, it tries to evaluate the summarized ascertainment by applying them on the real history of two of the new African nations after their independence, the Gold Coast (independent as Ghana, 1957) and the Côte d'Ivoire (informally known as the Ivory Coast). This final comparative single-case study aims to find one of possible solutions to the cardinal question of my paper.

My paper concludes that the most important differences were among both the political and economical ones. Firstly, the incorporation of colonial elites in the French political system greatly influenced the following development of new states. Secondly, the way the French colonial system was economically interdependent also reflected itself on the progress of the independent state. Finally, the monetary arrangements the French put in place after during independence limited the postcolonial administrations' monetary and economic policy and, therefore, contributed to a moderate one.